

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

**PROMĚNY DĚTSTVÍ OČIMA ŽIJÍCÍCH
GENERACÍ – VÝVOJ HRAČEK A
VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT DĚTÍ**

Martina Fatrdlová

Bakalářská práce

2008

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Martina FATRDLOVÁ**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Proměny dětství očima žijících generací - vývoj hraček
a volnočasových aktivit dětí**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude postavena na dotaznících a rozhovorech s respondenty všech věkových kategorií (postproduktivní věk, produktivní věk, mládež, děti) o jejich dětství. Studentka zmapuje proměny dětství za posledních 60 let. Terénní výzkum se bude opírat o odbornou literaturu a prameny týkající se sociologie dětství a dějin dětství. Pozornost bude věnována zejména vývoji hraček a volnočasových aktivit dětí a pozici dítěte ve společnosti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Nosál, I.: Obrazy dětství v dnešní společnosti. Barrister a Principál, Brno 2004

Erikson, E.: Dětství a společnost. Argo, Praha 2002

Hofbauer, B.: Děti, mládež a volný čas. Portál, Praha 2004

Sak, P.: Proměny české mládeže. Petrklíč, Praha 2000

Bláha, I. A.: Sociologie dětství. Brno 1946

Pražák, F.: České dítě. Melantrich, Praha 1948

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Lívia Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Souhrn

Práce se věnuje proměnám dětství za posledních 60 let se zaměřením na změny týkající se rodiny, školství a trávení volného času. Je doplněna o významné mezníky v historii dětství - zrušení dětské práce, vznik práv dětí, změny v postavení dítěte ve společnosti, restrukturalizace školství, které vedly k vytvoření dnešního „kultu dítěte“.

Klíčová slova

proměny dětství, volný čas, rodina, škola, hračky

Title

The changes of childhood through the eyes of living generations – the development of toys and free time activities of children

Abstarct

The work deals changes of childhood over the past sixty years with a focus on changes regarding family, education and leisure activities. Is completed by significant termini in the history of childhood – abolition of child labour, creation children's rights, changes in the status of the child in society, restructuring education, which led to the creation of today's „cult of the child“.

Keywords

changes of childhood, free time activities, family, school, toys

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. CÍL PRÁCE.....	6
3. VÝZKUMNÁ OTÁZKA	6
4. CHARAKTERISTIKA PRÁCE.....	8
5. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
5. 1. VYMEZENÍ POJMU „DÍTĚ“ A „DĚTSTVÍ“	10
5. 3. POZICE DÍTĚTE VE SPOLEČNOSTI.....	13
5. 4. PRÁVA DÍTĚTE.....	15
5. 5. DĚTSTVÍ JAKO ŽIVOTNÍ ETAPA.....	16
5. 6. SOCIALIZACE.....	18
5. 7. VNĚJŠÍ FAKTORY	19
5. 7. 1. Mikroprostředí: Rodina	19
5. 7. 2. Mikroprostředí: Škola.....	24
5. 7. 3. Mikroprostředí: Oblast trávení volného času.....	27
6. PRAKTICKÁ ČÁST	30
6. 1. METODOLOGIE	30
6. 1. 1. Lokalita výzkumu	30
6. 1. 2. Metody výzkumu.....	31
6. 1. 3. Etická stránka výzkumu	32
6. 1. 4. Seznam respondentů	32
6. 2. VÝPOVĚDI RESPONDENTŮ	33
6. 2. 1. Rodina.....	33
6. 2. 2. Škola.....	40
6. 2. 3. Volný čas.....	46
6. 2. 4. Proměny.....	56
7. ZÁVĚR	60
8. POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	62

1. Úvod

„Dětství je náznakem člověka stejně jako je ráno náznakem dne.“

John Milton

Mluvíme-li o dětství, vybaví se nám bezstarostnost, fantazie, pohádky, smích, hry, kamarádi, dobrodružství... V poslední době však v souvislosti s dětmi stále častěji slyšíme o šikaně, počítačových hrách, mobilech, televizi, hrubém vyjadřování, neúctě k autoritám...

Věčné lamentování starších generací o úpadku mravů dnešních dětí a mládeže je přirozenou reakcí každé generace na společnost a její neustálý vývoj. Mění-li se společnost, musí se nutně měnit i děti, které jsou obrazem společnosti.

„Je zajímavé, že z generace na generaci jsou naše děti stále horší a rodiče stále lepší, navíc ze stále horších dětí vyrůstají stále lepší rodičové.“

Wieslaw Leon Brudziński

2. Cíl práce

- Udělat průřez dětstvím posledních 60 let na příkladu obce Palkovice na Severní Moravě
- Na základě biografických vyprávění, dotazníků a odborné literatury vytyčit, co mají společného a v čem se liší dětství jednotlivých generací
- Zjistit, v čem vidí respondenti možné příčiny této změny

3. Výzkumná otázka

Ve své práci jsem se rozhodla srovnat dětství žijících generací. Dětství je období, kterým se zabývají mnohé disciplíny a vědní obory – ať už jde o vývojovou psychologii, sociologii dětství, dějiny dětství, pediatrii, pedagogiku, a další obory týkající se výchovy a péče o dítě. Přestože existuje nepřehledné množství knih na toto téma (od příruček o výchově přes knihy zabývající se trávením volného času dětí), téměř chybí publikace zabývající se dětstvím v procesu proměny. Jde o téma opomíjené

zcela neprávem, protože může přinést spoustu nových poznatků, souvislostí a odpovědí na naše otázky.

Jsou dnešní děti skutečně jiné než bývaly? Kdo nebo co za to může? Čím vším je dítě ovlivňováno a jak? Změnilo se chování dětí vůči sobě a vůči okolí? Jak se promítne do života dětí rodina a její změny? Jaká je a byla pozice dítěte ve společnosti? Jaká práva a povinnosti měly děti kdysi a jak je to dnes?

Co se změnilo na vztahu dětí a rodičů? Je nyní náročnější být dítětem? Jak je to s dětskou kriminalitou? Je to důsledek současné doby, nebo tady bývala vždycky? Jsou dnešní děti agresivnější? Jaká přání a sny měly děti kdysi a co si přejí teď?

Žijí plnohodnotnějším životem? Co dnešní děti baví a co ne? V čem se liší a jak ovlivňují život dítěte materiální podmínky? Co nacházely děti pod stromečkem a co tam nachází teď?

Mají pravdu ti, kdo říkají: „jó za mých mladých let...“, anebo ti, kteří říkají, že děti byly, jsou a budou vždy stejné? Nejen na tyto otázky se snažím ve své práci najít odpověď.

Práce je zaměřena na dětství na 1. stupni základní školy. Je to doba, kdy děti začínají svůj čas, který trávili do té doby většinou hraním, dělit mezi zábavu a povinnosti ve škole. Vstup do školy je pro mnohé nejstarší vzpomínkou vůbec. Na tuto dobu si pamatujeme jako na „naše dětství“.

Impulzem pro vybrání tohoto tématu byl pro mě osobní vztah k dětem, protože se většinu života pohybuji mezi nimi, ať už jako animátorka, vedoucí táborů, či volejbalová trenérka.

Jako „tvůrkyně volného času dětí“ mám mnohé zkušenosti s chováním dětí, s jejich znalostmi, či názory. Rovněž mám představu o oblastech zájmu dnešních dětí. Současné dětství bych nazvala zjednodušeně jako „informované“. Děti jsou mnohem víc než kdy jindy ovlivňovány světem médií. V současnosti je na informace a vědomosti kladen velký důraz a informace je také to nejcennější, co můžeme dětem do budoucna dát.

Igor Motjašov, odborník na dětství, přestože zdaleka nemohl předvídat velký rozmach informačních technologií, už před více než dvaceti lety varoval: „Jednou z tendencí doby jsou rostoucí požadavky na úroveň dorůstajících generací. S těmito objektivními požadavky souvisí poměrně rychlý intelektuální rozvoj dětí...“

V některých jeslích i v mateřské škole, ve škole i doma, v rozhlase, televizi, v knize pohádek i v knize života – všude jako by se dospělí domluvili na tom, že budou těm malým kde co vysvětlovat. Je to jakási světová soutěž kdo stačí dětem vysvětlit více a rychleji.

Šestiletý městský občanek může se znalostí věci diskutovat o značkách aut, ale jak často je pro něj strom prostě jakýkoli strom. Bezpečně ví, kde je karburátor, ale ani vedle svého domu nedokáže pojmenovat osiku, jasan.

To všechno nejsou jen mezery ve znalostech. Nikdo nemůže vědět všechno. Ale když dítě přeskóčí proces smyslového poznávání přírody, je tu riziko, že se najednou octne v neosobním světě strojů a abstrakcí, ve světě bez nekonečné rozmanitosti barev, vůní a zvuků. Je tu riziko, že ztrácí schopnost vnímat svět jako něco neopakovatelného a zázračného, a jako dílnu života a krásy“ (in Helus 1984: 37-38).

Anthony Giddens zase uvádí: „Není vyloučeno, že v důsledku právě probíhajících změn v moderní společnosti se zřetelně vymezený status dětství opět oslabuje. Někteří pozorovatelé¹ mají pocit, že děti dnes dospívají tak brzy, že se zvláštní charakter dětství znovu ztrácí. I velmi malé děti například sledují tytéž televizní programy jako dospělí, takže se daleko dříve a lépe seznamují se světem dospělých, než tomu bylo v předchozích generacích“ (Giddens 1999: 55).

Jak by ale mělo vypadat „typické dětství“? Existuje nebo existovalo vůbec? Opěvované dětství starších generací sice nebylo „tolik informované“, ale dospělému světu se podobalo např. množstvím práce, povinnostmi v domácnosti, skutečným „žitím v realitě“. Jaká je tady dnešní hranice mezi světem dětí a světem dospělých?

4. Charakteristika práce

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části se snažím o vytvoření plastického obrazu dětství na základě odborné literatury – očima odborníků. Rámcově shrnuji to, čemu se říká „dětský svět“. Chci ukázat dětství jako přirozeně se vyvíjející a měnící součást společnosti.

Nejprve vymezuji pojmy „dítě“ a „dětství“. Následuje kapitola „Dětství jako sociálně historický jev“, ve které předkládám především poznatky z dějin dětství - od

¹ viz např. Suransky 1982, Winn 1983

dětství jako téměř neexistující etapy po dětství současné. Další kapitola přibližuje změny postavení dítěte ve společnosti v závislosti na čase – od nulové hodnoty dítěte k milovanému a rovnoprávnému členovi rodiny a společnosti.

Kapitola s názvem „Práva dítěte“ navazuje na předešlou kapitolu o postavení dítěte ve společnosti a věnuje se právním normám a zákonům ochraňujícím děti, které vznikly především na počátku a v průběhu 20. století.

V kapitole „Dětství jako životní etapa“ nastiňuji vývoj dítěte jako „souhrn“ biologických faktorů, které jsou vrozené a jsou dány geneticky a faktorů, které na dítě působí po narození a ovlivňují ho v procesu socializace, což je pro mé téma zásadní proces.

V této práci kladu důraz především na vliv rodiny, školy a trávení volného času. Zajímám se rovněž o proměnu typického dětského atributu – hračky.

Rodina, škola a volný čas jsou klíčové pojmy celé práce. Zabývám se jimi podrobněji, a to z hlediska jejich významu pro dítě a také z hlediska jejich proměny v průběhu času.

Praktická část navazuje na teoretickou část. Na základě dotazníků a esejů, řízených rozhovorů a zúčastněného pozorování se snažím o ilustraci dětství posledních 60 let prostřednictvím subjektivních výpovědí a názorů respondentů – „laické veřejnosti“ (přesto, že mezi mými respondenty nechybí ani lidé, pracující s dětmi). Výzkum byl prováděn v obci Palkovice na Severní Moravě.

V mé práci nejde o hledání objektivní a jediné pravdy, ale o pohled na skutečnost různými očima. V úvahu se musí brát, že dětství je doba, na kterou se díváme většinou s idealizací a nostalgií. Rekonstrukce dětství je ovlivněna životními zkušenostmi, které člověk nabývá během života a které přetváří jeho pohled na minulost.

5. Teoretická část

5.1. Vymezení pojmu „dítě“ a „dětství“

Dítě

Podle článku 1 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 se dítětem rozumí „každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve“ (Úmluva o právním postavení dítěte).

V České republice je dítě osoba od narození po 15. rok života, což je zároveň hranice trestní odpovědnosti a od této doby může být člověk podle zákona Č. 218/2003 Sb. trestně stíhán (pro srovnání uvádím hranici trestní odpovědnosti v některých evropských státech: Anglie 10 let, Německo 14 let, Francie 13 let). Jedinec od 15 do 18 let je v České republice označován jako mladistvý (cf. http://www.mvcr.cz/souteze/2006/sod/trest_ciny/1postizitelnost-deti.pdf < Aktivní 13.4. 2008>).

Dětství

Pedagogický slovník chápe dětství jako „počáteční období v životě člověka. Časové vymezení není jednotné, neboť začíná narozením a končí pohlavním dospíváním (u nás se zpravidla udává kolem 15 let). Jde o období intenzivního tělesného vývoje, rozvoje intelektuálního, citového a sociálního“ (Průcha, Walterová, Mareš 2001: 41).

Všeobecná encyklopedie Univerzum říká, že dětství je „z hlediska vývojové psychologie období od narození do nástupu dospívání (po 12. roce věku), které ve srovnání s jinými věkovými skupinami má své charakteristické vlastnosti. Dětství samo je však poměrně dlouhé životní období s diferenciovanými životními etapami...

Vstupem do školy po dosažení 6. roku věku končí období typického dětství, vyznačující se zvláštním pojetím světa, svérázným myšlením, cítěním i fyzickým vzhledem dítěte, spontaneitou, bezprostřední expresivitou, charakteristickou hravostí a relativní bezstarostností“ (2000: 368).

Podle Velkého sociologického slovníku je dětství „první a určující etapa... je považováno za přechodnou fázi, která končí integrací dítěte do společnosti dospělých... je pojímáno jako status, významná komponenta sociální struktury...

Vymezuje tzv. dětskou populaci, která tvoří integrovanou součást každé společnosti a přitom specifickou společenskou skupinu, jejíž postavení v konkrétní společnosti, podmínky existence i typ interakce s populací dospělých závisí na kulturně historickém kontextu.

Dětství je elementem organizovaného života společnosti a podléhá změnám jako kterýkoliv jiný sociální jev. Hranice dětství je pohyblivá, ať je dětství chápáno biologicky nebo sociálně...

Psychologie i sociologie člení období dětství do několika etap podle vývojového stupně, který většinou zahrnuje jak biologické, tak osobnostní a socializační kritéria. Obecně se používá např. tato etapizace:

- 1) prenatální období (9 měsíců před narozením)
- 2) období novorozenecké (do 1. měsíce po narození)
- 3) kojenecké období (do 1. roku po narození)
- 4) období batolete (1. až 3. rok života)
- 5) věk předškolní (3. až 6. rok života)
- 6) věk školní (od 6 do 14, resp. 15 let), který se dále dělí na mladší školní věk (6. až 10. rok života) a starší (11. až 15. rok života) a překrývá se již s pubescencí

Sociologie často člení dětství na čtyři základní období, které se liší zejména strukturovanou činností:

- 1) do 2 let jde především o biologickou adaptaci, vytváření senzomotorických schémat a jejich interiorizaci
- 2) od 2 do 6-8 let je to období rozvoje řeči, obrazotvornosti, nápodoby, používání symboliky
- 3) od 6 do 8 let, někdy až do 11- 13 let, probíhá rozvoj schopnosti myšlení v oblasti formální logiky, abstrakce, konstruktivní hry (velkou rolí při tom hrají skupiny vrstevníků a škola)

- 4) v navazujícím období do 15 let věku (tzn. pubescence, resp. raná adolescence) fyziologické změny vyvolávají změny v systému emocionálním i sociálním“ (Maříková, Petrušek 1996: 197).

5. 2. Dětství jako sociálně historický jev

Odkdy můžeme mluvit o dětství jako o svébytné a důležité životní etapě?

Někteří odborníci zastávají názor, že i středověké děti byly milovány a přestože to tak nevypadalo, dětství bylo podle nich považováno za důležitou a specifickou životní etapu (cf. Nodl in časopis Dějiny a současnost 2006).

Druhá polovina odborníků se ale spíše přiklání k názoru, že středověk byl „dobou temna“ a o bezstarostném a šťastném dětství nemůže být ani řeč. Středověk se podle nich vyznačoval krátkou dobou dětství a okamžitým přechodem z dětství do dospělosti. Dítě, jakmile toho bylo schopno, nastoupilo do práce a účastnilo se stejného života jako dospělí.

Francouzský historik Phillipe Ariès říká, že socializace byla pro dítě v této době nikoli fází přípravná, ale už samotným životem (cf. in Havlík, Kořa 2002).

Děti byly často využívány jako malí dospělí. Výjimkou nebyly ani brzké sňatky, dětská práce, nebo odloučení od rodiny ve velice útlém věku.

Martin Nodl říká: „Na královských dvorech byly děti nuceny vzdát se svých dětských radostí kvůli neustálému nebezpečí, jež představovala smrt panovníka, kvůli touze dospělých po politických ziscích nebo snaze zajistit prostřednictvím dětského sňatku politickou stabilitu“ (in časopis Dějiny a současnost 1/ 2006: 33).

U dětí z nižších vrstev šlo především o „existenční nutnost“, kdy děti musely být zapojeny do výdělečného procesu, aby pomohly obstarat chod domácnosti (cf. Nodl in časopis Dějiny a současnost 2006).

Kvůli vysoké dětské úmrtnosti a mnohem většímu počtu dětí v rodinách, nebyla emocionalita ve středověku tolik zdůrazňována (cf. Matoušek, Kroftová 1998).

Phillipe Ariès ve své knize Dítě a rodinný život za starého režimu (1960) chápe jako přelomovou dobu vzniku „dětství“ 16. - 17. století, kdy se dětství začínalo formovat nejprve v prostředí aristokratů a měšťanských elit spolu s novým pojetím vzdělání a výchovy (cf. Nodl in časopis Dějiny a současnost 2006).

„Původně jen nepatrný odstup mezi dětstvím a dospělostí se od tohoto okamžiku neustále zvětšoval a vedl ke vzniku specifického dětského světa, pro nějž je příznačné zvláštní dětské oblečení, hra a zábava a v neposlední řadě i svébytné vnímání dospělého okolí“ (Nodl in časopis Dějiny a současnost 1/ 2006: 30).

Lloyd de Mause nebo Edward Shorter situovali změny v pojetí dětství jako svébytné etapy až na konec 18. století. Hlavní příčinu sociální transformace spatřovali v nástupu nového demografického trendu, spjatého s výrazným poklesem kojenecké a dětské úmrtnosti (cf. Nodl in časopis Dějiny a současnost 2006).

Názory na vznik „dětství“ se liší. Bezpochyby ale můžeme říct, že dětství, jak je známe teď, by nevzniklo, nebyť zavedení povinné školní docházky, zlepšení hygienických podmínek, které mělo za následek především snížení úmrtnosti dětí, zrušení dětské práce a sepsání zákonů na podporu práv dětí (20. století).

Dětství v dnešní době je chápáno jako nejdůležitější období v životě jedince. Dítěti je přiznána zvláštní péče a ochrana. Neméně důležitý je i svět obklopující děti – jde o „atributy dětství“, věci, které dítě potřebuje pro svůj život a jejichž počet roste tak, že se stávají výhodným obchodním artiklem a předmětem reklamy (cf. Lenderová, Rýdl 2006).

Dítě už není jen „budoucím člověkem“, ale plnohodnotným členem společnosti, který má právo na šťastné a bezstarostné dětství.

5. 3. Pozice dítěte ve společnosti

Hodnota dítěte v historii se měnila. Jeho pozice a důležitost pro rodinu a společnost se od současnosti velmi lišila. Vývoj vztahu mezi rodinou a dítětem můžeme ilustrovat na těchto případech

(cf. http://www.detskaprava.cz/pedagog/opravech_etapy.asp ‹Aktivní 28. 4. 2008›):

- 1) období infanticidy
- 2) období nedbání, nevšímavosti dítěte
- 3) období ambivalentního přístupu k dítěti
- 4) období intruze
- 5) období socializační

6) období rovnomocné

Období infanticidy trvalo přibližně od starověku do 4. století n. l. Je to období „zabíjení dětí“. Dítě nemělo pro rodiče téměř žádnou hodnotu. Je chápáno spíše jako předmět. Dítě se stalo člověkem až v dospělosti, tzn. po dosažení pohlavní zralosti, nebo po projití zasvěcovacími rituály, či jinými „obřady dospělosti“.

Do té doby je dítě naprosto závislé na rozhodnutí svých rodičů. Je chápáno jako jejich majetek, může se s ním jakkoli manipulovat. Dětství jako životné etapa je bezcenné.

Období nedbání, nevšímavosti dítěte existovalo asi do 13. století n. l. Jde o dobu ovlivněnou křesťanstvím. Křesťanství nahlíželo na dítě jako na lidskou bytost, která by měla mít stejná práva jako dospělý. Jeho skutečná hodnota se však téměř nezměnila. Zaznamenáváme významný myšlenkový posun ve vztahu k dítěti, avšak přetrvává manipulace a zacházení s dítětem jako s vlastnictvím.

Dítě bylo v této době chápáno jako „malý dospělý“, což dokazují mnohé obrazy a sochy. Nemělo nárok na zvláštní zacházení nebo péči.

Období ambivalentního přístupu k dítěti trvá od 14. do 17. století. Je obdobím přelomovým. Přesto, že dítě nemá vlastní práva a jeho hodnota je stále nízká, začínají se pomalu rozvíjet první poznatky o dítěti, jeho potřebách a vývoji. Dítěti je věnována větší pozornost. Dětství jako takové se začíná chápat jako přípravná fáze na dospělost. Důležitou roli v postupném obratu nahlížení na dítě sehrál Jan Ámos Komenský.

Období intruze zahrnuje 18. století. Osvícenské myšlenky Voltaira a J. J. Rousseaua společně s rozvojem demokracie a vědeckým a technickým pokrokem znamenal pokrok i v chápání a uspokojování potřeb dítěte.

Období socializační spadá do 19. století a zasahuje až do 1. poloviny 20. století. Hodnota dítěte se zvyšuje, rozvíjí se péče o dítě.

19. století bylo stoletím klíčovým; vytvářely se předpoklady pro století 20., které je nazýváno stoletím dítěte. Pokrok v medicíně znamenal medikalizaci porodu nebo strukturalizaci medicíny a převládal názor, že dítě by mělo být léčeno jinak, než

dospělý, proto vznikl obor pediatrie. V 19. století došlo také ke stabilizaci školského systému.

Na začátku 20. století byla zrušena dětská práce, byly vydány zákony na podporu práv dítěte, dále se rozvíjely vědy o dětské výchově, vzdělání a péči o dítě. Společnost se začala více orientovat na dítě a jeho potřeby.

Dítě však bylo stále chápáno jen jako věc, bez možnosti vlastního názoru, s naprostou autoritou rodičů a poslušností vůči nim.

První polovina dvacátého století znamenala celou řadu zásadních objevů a poznání o dětech v nejrannějším období a ukazujících jeho důležitost v životě člověka.

Období rovnomocné je obdobím 2. poloviny 20. století a spadá až do dnešní doby. Dítě získává podobná nebo i stejná práva jako dospělý. Vztah dospělého a dítěte je víc rovnovážný. Dítě je dnes plnohodnotnou lidskou osobností a jeho práva zaručují mnohé právní dokumenty.

Dítě je v současnosti zahrnováno láskou a život rodiny se mu ve všem podřizuje. Dítě už není jen objektem rodičovského působení, ale stává se uznávaným spolutvůrcem svého vlastního osudu.

5. 4. Práva dítěte

„...stáváš se navždy zodpovědným za to, cos k sobě připoutal...“

Antoine de Saint-Exupéry

Práva dítěte jsou důležitým ukazatelem změny přístupu společnosti k dětem. Doplňují se s dalšími lidsko-právními dokumenty, které výrazně změnilo ráz společnosti. Nejdůležitější dokumenty o lidských právech vznikly jako reakce na hrůzné události 2. světové války.

Mezi hlavní dokumenty, které jsou závazné pro všechny obyvatele České republiky, tj. i pro děti, patří **Všeobecná deklarace lidských práv** přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1948, **Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** z roku 1950 a **Listina základních práv a svobod**, která je od roku 1993 součástí Ústavy České republiky (cf. Hanzová 1995).

Mezi nejdůležitější opatření, které bylo přijato speciálně na ochranu dětí, tj. osob do 18. roku života, patří hlavně **Úmluva o právech dítěte** přijatá 30. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN. Jde o zlomový moment týkající se práv dětí. Úmluva přiznává dětem čtyři základní práva. Prvním právem je právo na přežití, následuje právo na rozvoj, na ochranu a na účast (cf. http://www.detskaprava.cz/deti/deti_a_jejich_prava_prava.htm ‹Aktivní 10.3. 2008›).

„Pro ČSFR vstoupila Úmluva o právech dítěte v platnost dne 6. února 1991 na základě souhlasu Federálního shromáždění a ratifikací prezidentem republiky. Česká republika je Úmluvou vázána od 1. ledna 1993“ (Úmluva o právním postavení dítěte).

Dalšími dokumenty, které chrání děti, jsou **Ženevská deklarace práv dítěte** přijatá Ligou národů v roce 1924, **Deklarace práv dítěte** přijatá OSN v roce 1959 a **Světová deklarace o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji** přijatá 70 nejvyššími představiteli členských států OSN dne 30. září 1990 (cf. Hanzová 1995).

Společnost dnes zaručuje dětem maximální práva. Naopak práva dospělých vůči dětem jsou omezována. V současnosti se uvažuje o naprostém zákazu tělesných trestů v rodině. To by znamenalo, že rodiče už nebudou moci udělit dítěti „výprask“. Tento kontroverzní zákon by tak umožnil dětem podat žalobu na své rodiče, nemluvě o možných křivých výpovědích dětí a možnosti vydírání svých rodičů.

Nabývání práv dětí a ztráta práv dospělých můžou být příčinou upadající morálky, nekázně a ztráty autority dospělých. Dítě dnes nemá téměř žádné hranice.

5. 5. Dětství jako životní etapa

Chceme-li porozumět člověku, musíme pochopit, že na jeho vývoji se podílejí dvě řady příčin: vnitřní příčiny, které nazýváme dědičnost a vnější, které nazýváme prostředím (cf. Bláha 1948).

Člověk je tedy ovlivněn jednak vnitřními faktory, které získá od rodičů při početí a jednak je od okamžiku početí po celý život ovlivňován také prostředím. Wallon nazývá člověka geneticky sociálním tvorem (cf. in Šedřová 2007).

Bláha ve své knize zmiňuje rozdíl mezi oběma faktory a tvrdí, že člověka ovlivňují především vrozené dispozice a naopak okolí člověka spíše brzdí nebo motivuje (cf Bláha 1948).

Co se týče poměru vlivu jednotlivých faktorů na jedince - „oba tyto činitele dlužno pokládat za stejnocenné a stejnoprávné“ (Bláha 1948: 18).

S tímto pojetím „rovnováhy“ nesouhlasí dvě extrémní teorie vývoje jedince – nativismus, připisující hlavní a rozhodující vliv vrozeným dispozicím, tedy vnitřním faktorům, a empirismus, kladoucí důraz na poznání a zkušenost, tedy na faktory vnější.

„Tradiční racionalistický nativismus předpokládal často, že dítě je „od přirozenosti“ dobré, proto nesmí být kaženo výchovou (J. J. Rousseau, L. N. Tolstoj)“ (Průcha, Walterová, Mareš 2001: 135).

V protikladu stojí empirismus, jehož základy „stanovil klasický britský empirismus 17. – 18. století (F. Bacon, J. Locke, G. Berkely, D. Hume). Lockova teze, že není v rozumu, co dříve nebylo ve smyslech, byla namířena proti racionalistické Descartově koncepci vrozených idejí“ (Maříková, Petrusek 1996: 260).

Tyto dvě teorie daly vzniknout třetí teorii – interakční, která se snaží „překonat problémy extrémního empirismu a nativismu a vysvětlit duševní vývoj člověka jako proces vrozených vloh a faktorů prostředí“ (Průcha, Walterová, Mareš 2001: 90). Mezi zastánce této teorie patří např. J. Piaget, nebo L. S. Vygotskij. V současnosti je oběma faktorům přiznávána stejná váha (cf. Průcha, Walterová, Mareš 2001).

Vnitřní faktory

Vnitřní faktory jsou nám geneticky dané. Tvoří předpoklad našeho tělesného a duševního vývoje, jsou zdrojem našich budoucích sklonů, vlastností a vloh. Tento souhrn dispozic nazýváme taky genotyp (cf. Diplomová práce Kopecký 2007).

Vnější faktory

Díky vnějším faktorům umíme žít ve společnosti, řešit problémy, vytváříme vztahy s okolím, získáváme zkušenosti, vědomosti, návyky, rozvíjíme nebo tlumíme vnitřní faktory. Působení vnějších faktorů označujeme termínem **socializace**.

5. 6. Socializace

„Jsem částí všeho, co jsem potkal na své cestě.“

Homér

Socializace umožňuje kontinuitu, návaznost, pokračování lidské společnosti. „Každý je neopakovatelnou bytostí, ale současně produktem procesů probíhajících v našem prostředí, které vedou k tomu, že chování každého je přes všechnu originalitu pravděpodobnostně předvídatelné a díky tomu je život společnosti vůbec možný“ (Havlík, Kořa 2007: 43).

Člověk se narodí do neznámého prostředí. Socializace mu umožňuje orientaci v životě, v určitém čase, na určitém místě. „Socializace je procesem, který propojuje každého jedince se společností“ (Havlík Kořa 2007: 44). Je zespolečněním. Z individuální bytosti se člověk stává bytostí společenskou.

Podle É. Durkheima je socializace „přenosem „kolektivního“ vědomí do vědomí individuálního“ (in Havlík, Kořa 2007: 44).

Socializace je procesem celoživotním a oboustranným. Člověk je ovlivňován společností a společnost je ovlivňována člověkem. Podle Heluse jde o „proces utváření a vývoje člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá, vyrovnává se s nimi, podléhá jim či je tvořivě zvládá“ (Helus 2007: 71).

„Utvářlivý proces, jímž člověk z individua se stává osobností, je velmi složitý. Běží při něm, jak upozorňují někteří pedagogičtí theoretikové (např. J. K. Hart), o utváření přirozené, bezděčné, i o utváření vědomé, úmyslné, plánovité, methodické“ (Bláha 1948: 34).

Pro člověka má největší význam tzv. primární socializace v rodině. Začíná hned po narození dítěte. Většina psychologů a odborníků² se shoduje na tom, že „první dětství“³ je nejdůležitější. „Metaforicky lze říci, že dítě je v tomto věkovém úseku života člověka houbou, která přijímá, roste a rozvíjí se tempem, jaké později nemá obdobu“ (Macek, Smékal 2002: 12).

² viz např. Brierley, J.: Sedm prvních let života rozhoduje

³ prvních 7 let

Během této doby se dítě seznamuje s „významnými druhými“ (členy rodiny, především s matkou), na nichž je závislý. „Primární socializace utváří své „Já“ jako vědomí vlastní identity odlišné a oddělené od druhých“ (Havlík, Kořa 2007: 45).

„Rodina tím, jak s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jakou vytváří oporu pro jeho vývoj, jakou citovostí je zahrnuje, mu zprostředkovává zvládnání základních vzorců sociokulturního chování a myšlení“ (Helus 2007: 135). Primární socializace tedy tvoří jakýsi základ, jádro.

Další fází socializace (sekundární socializací) dítě prochází při zapojení „do širší sítě společenských vztahů školy a kolektivů vrstevníků (a... hlavně jejich prostřednictvím se dostává i pod vliv masových médií)“ (Havlík, Kořa 2007: 52/53). Tato sekundární socializace navazuje na primární socializaci a prohlubuje ji. Do této fáze se „promítají jak pozitivní, tak i negativní efekty rodinného působení, oboje s dalekosáhlými důsledky“ (Helus 2007: 135).

5. 7. Vnější faktory

Na dítě působí nejvíce nejbližší prostředí - mikrosprostředí – rodina, škola a vrstevníci, a oblast trávení volného času; dále širší prostředí - mezoprostředí – místo, kde dítě žije a makroprostředí – země, národ, kultura a doba (cf. Čáp, Mareš 2007). Samozřejmostí je prolínání jednotlivých vlivů, rozdílná intenzita jejich působení a rozdílná ovlivnitelnost jedince, která vytváří z každého člověka originální bytost.

5. 7. 1. Mikroprostředí: Rodina

Rodina je „nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomické, sexuálně- regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury“ (Průcha, Walterová, Mareš 2001: 202).

Rodina hraje v životě dítěte hlavní roli. Je prvním modelem společnosti, se kterým dítě přijde do styku. Spojuje specifické a univerzální; vytváří si vlastní pravidla soužití a vlastní způsoby výchovy dětí, ale zároveň respektuje danou společnost a řídí se jejími zákony (cf. Matoušek, Křoftová 1997).

Základní funkcí rodiny je funkce výchovná nebo socializační. Mezi zvláštnosti rodinné socializace patří především citovost, proměnlivá záměrnost a primárnost (cf. Šedřová 2007).

Podle Šedřové je rodina místem velmi silných citových vazeb. Nejdůležitějším sociálním mechanismem je v rodinné socializaci citové pouto k rodičům. Proměnlivou záměrností se myslí cílená nebo naopak bezděčná výchova, která je právě v rodině, ve které tráví dítě nejvíce času, mnohdy důležitější než výchova záměrná. Jinými slovy je důležitější jaký rodič je, než co od dítěte vyžaduje. Primárnost rodinné socializace má za následek, že pro dítě je rodina vším. Dítě nemá na výběr do jaké rodiny se narodí. Rodina je pro dítě jediným možným světem (cf. Šedřová 2007).

Stěžejním bodem rodinné socializace je uspokojovat primární biologické potřeby svého dítěte (cf. Helus 2007). Na to navazují další socializační funkce.

Od narození rodina v dítěti utváří přináležitost k pohlaví chlapce nebo dívky (cf. Helus 2007). Stává se tak hned po porodu, kdy je dítěti dáno jméno. Rodina se k dítěti chová podle toho, je-li to chlapec nebo děvče; dochází k rozdílné výchově, k rozdílné toleranci chování; děvče je obklopeno jinými hračkami, jiným oblečením, jiným očekáváním než chlapec. Pro dítě je důležitý nejen rodič stejného pohlaví, kterého dítě chápe jako vzor, ale také rodič opačného pohlaví, který hraje významnou roli v pozdějším budování sexuality.

Rodina uspokojuje potřebu dítěte někam patřit (cf. Helus 2007). Dítě je vázané především na své rodiče, jako na lidi, kteří mu „patří“, kteří mu skýtají jistotu a bezpečí a na svůj domov, jako na soukromé místo rodiny, kde jsou vztahy založeny na intimní blízkosti, dítě se zde cítí dobře a má zde své místo.

Rodina buduje v dítěti vztah k hmotnému světu (cf. Helus 2007). Myslí se tím vztah k penězům, k vlastnictví. Dítě má svůj pokoj, své hračky, svou čokoládu. Učí se s věcmi nakládat – dělit se, půjčovat, darovat, dostávat.

Rodiče jsou pro děti vzorem (cf. Helus 2007). Až do období puberty jsou většinou nedotknutelní. Děti se od svých rodičů učí základním návykům, přebírají životní styl rodiny, způsob trávení volného času, názory. Většinu z toho, co se naučili od svých rodičů, budou jednou předávat svým dětem.

Rodina v dítěti vytváří a upevňuje morální a etické hodnoty společnosti (cf. Helus 2007). Dítě je zapojováno do chodu domácnosti, učí se spolupráci, zodpovědnosti, správnému chování k ostatním lidem, toleranci, a víře ve spravedlnost.

Dítě potřebuje pro svůj rozvoj stimuly (cf. Helus 2007). Rodina mu dodává impulzy, podněty k neustálé činnosti. Prostřednictvím podpory, zájmu a zpětné vazby přispívá k uspokojování touhy po vědění a k tvorbě vlastního já dítěte.

Rodina učí dítě žít mezi ostatními, dává dítěti možnost poznat rozdílnost a jedinečnost každého člověka. Dítě se prostřednictvím širší rodiny setkává s různě starými lidmi a to mu umožňuje bližší pohled do nitra lidí různých generací. Existence druhých lidí v něm probouzí představu o širším světě (cf. Helus 2007).

Rodina je místem, kde se člověku dostane vzájemné podpory a pomoci (cf. Helus 2007). Je místem, kde může být člověk sám sebou a je milován takový, jaký je. Je úkrytem před okolním světem.

Mezi další funkce rodiny, které jsou nejčastěji uváděny, patří funkce biologicko-reprodukční, ekonomicko – zabezpečovací a emocionální (cf. Dunovský 1989).

Rodina prošla dlouhým historickým vývojem, během kterého byly některé funkce rodiny posilovány, jiné oslabovány.

V současnosti je v popředí funkce emocionální. Rodina, jejímž základem je dobrovolný svazek dvou lidí, se zároveň může dobrovolně rozhodnout kdy a jestli vůbec bude mít děti. Víc než na tradici se klade se důraz na svobodné rozhodnutí. Rodinu drží pohromadě citové pouto, které je však křehčí, než tomu bývalo v tradiční rodině, kdy hlavní funkce byla ekonomická. Někteří odborníci tvrdí, že současná rodina prochází krizí a jedním z důvodů je právě důraz na emocionalitu. Evelyne Sullerotová ve své knize Krize rodiny (1998) sledovala vývoj rodiny 20. století.

Podle Sullerotové bylo období 1. a 2. světové války a rovněž poválečná léta ve znamení silně uzavřené a soběstačné rodiny. V těžkých dobách byla právě rodina útočištěm před hrůzností světa venku.

Války znamenaly pro rodinu těžkou zkoušku. Byla bída, šířily se epidemie, rodiny přicházely o své nejbližší, musely se stěhovat. Po 2. světové válce se vše začíná pomalu vracet k normálu, spousta rodin se však rozpadla.

Sullerotová rozděluje změny v poválečné evropské rodině na tři etapy. Od konce války do roku 1964 jde o sňatkový boom, módnost manželství, stále mladší snoubence, baby boom, stále mladší rodiče.

Vystřízlivění z prvotního nadšení má ovšem za následek vstup psychologů do manželských poradenství, únavu a přepracování mladých rodičů, finanční a bytovou krizi, „ztracené“ mládí, začínající pokles porodnosti v závislosti na zvyšování potratů,

zvyšování rozvodů. V Československu se počet rozvodů i potratů zvyšuje od 50. let. 60. léta znamenají začátek boje za rovnoprávnost žen.

Druhé dějství nastává po roce 1964. Začíná převažovat model rodiny se dvěma dětmi. Zavedením účinné antikoncepce se začíná oddalovat věk matek. Dochází k oddělení sexuality od plození potomků, což vede k poklesu porodnosti. V Československu byla koncem 60. a začátkem 70. let zavedena pronatalitní opatření a zároveň byly zpřísněny podmínky potratu. Tento postup však přinesl účinek pouze na krátkou dobu.

Rodina začínala být oslabena individualismem. Přestala být základní jednotkou společnosti a důraz se kladl na jednotlivce. Rodina ustupuje do pozadí; hlavní vliv mají sdělovací prostředky a kamarádi. Mladá generace odmítá dědictví a autoritativnost, boří tabu, žije po svém.

Významnou změnou bylo zrovnoprávnění ženy a muže v rodině. Smazávání rozdílů mezi muži a ženami bylo demonstrováno mj. i smazáváním rozdílů v oblečení nebo v účesech.

Svatba a rodinné soužití začínalo být pomalu odsouváno soužitím bez oddání, což má za následek pokles sňatečnosti a zvyšování věku novomanželů. V Československu dochází ke dlouhodobému zvyšování věku novomanželů – např. v roce 1993 je to průměrně 23, 2 roků, což je přesto jeden z nejnižších věků novomanželů v Evropě.

K založení rodiny již sňatek není důležitý. Pro dvojici je zároveň snazší se rozejít. Volné soužití klade důraz na osobní svobodu a volnost. V některých zemích roste počet dětí narozených mimo rodinu. Sexuální revoluce, žití mladých ze dne na den a nezodpovědnost začíná vytvářet propast mezi generacemi.

Rozvod je jevem téměř normálním, není chápán jako konec světa, ale jako přelomové období pro nový začátek. Rozvod je dokonce „podporován“ tím, že je lepší se rozvést, než se trápit. Po rozvodu zůstává dítě většinou s matkou, což přispívá k oslabování otcovské role. Čím dál tím víc dětí tak žijí v neúplné rodině.

Druhé dějství končí rokem 1984. Od tohoto roku dochází v celé Evropě k určité stabilizaci porodnosti, někde i ke zvýšení – např. ve Švédsku. Švédsko, jako se v minulosti ukázalo, je vlivným hybatelem rodinných změn, které se šířily do celé Evropy. Koncem 90. let 20. století tam dochází k zvyšování sňatečnosti, snižování rozvodovosti a především ke zvyšování porodnosti, což je příslibem do budoucnosti (cf. Sullerotová 1998).

Přechod od totality k demokracii s sebou přinesl vlnu všeobecné liberalizace. Znakem současné rodiny je ztráta rodičovské autority. Na začátku 20. století byla rodičovská autorita nedotknutelná. Dítě nesmělo odmítnout, ptát se, ani vyjádřit vlastní názor. Rodiče dětem organizovali život bez ohledu na jeho přání (cf. Chaloupka 1995).

Dnes se rodiče snaží být s dětmi v přátelském vztahu. Přílišná volnost a nestanovování hranic rodiči má za následek tvorbu vlastních mezí chování, které si děti vytváří na základě sdělovacích prostředků nebo pod vlivem kolektivu.

Dalším problémem dnešní rodiny z výchovného hlediska je ztráta dohledu a kontroly nad dětmi. Ve 2. polovině 20. století ztratila rodina význam hospodářsky produktivních jednotek. Stále více rodičů pracuje mimo domov, což vede k výraznému poklesu ekonomické funkce rodiny a k oddělení soukromého a veřejného prostoru. Profesní život již není součástí dnešní rodiny, je spíš věcí osobní prestiže (cf. Havlík, Kořa 2002).

Rodiče tráví většinu dne mimo domov, v práci nebo vlastní seberealizací. Nežijí jen pro rodinu. Děti se tak stávají pánem svého času. Nepřítomnost rodičů může být kompenzována materiálními výhodami. Rodič tak dítě uplácí a nahrazuje svoji lásku penězi.

Členové rodiny mají každý své zájmy a svou potřebu prosazení se. Dnešní doba nabízí velkou škálu možností jak se realizovat. Dochází tak ale k roztržiténosti rodiny, protože každý tráví čas jinak. Mizí společné zájmy, čas trávený spolu s rodinou.

„Ty tam jsou doby velkých, vnitřně zcelených několikageneračních rodin (prarodiče, rodiče, hodně dětí) spojených týmiž zájmy, týmiž usilováními, stolem, u kterého se všichni scházejí k jídlu“ (Chaloupka 1995: 23).

S tím je spojen problém komunikace, která, jak se ukazuje, je vážným problémem současných dětí. Význam komunikace v rodině „ztrácí na přitažlivosti“.

Aktivní komunikace mezi členy rodiny je nahrazována pasivní komunikací přes počítač (chat, icq) nebo mobil (sms), která vyžaduje co nejstručnější a nejvýstižnější předání obsahu sdělení. Také televize, např. i televizní zpravodajství, se dnes přiklání k heslovitému výkladu událostí. Nemusí tak docházet k důležitému rozšiřování slovní zásoby a může klesat schopnost porozumět složitějším projevům a textům.

Podle výzkumů zaměřených na komunikaci v rodině mezi rodiči a dětmi, můžeme rozdělit komunikaci na „mluvení“ a „vedení rozhovorů“. Mluvení je chápáno jako systém provozních otázek (např. jestli si dítě umylo zuby, jestli má napsané úkoly) a jejich stručných odpovědí na ně; dále pak jako série jednoduchých sdělení a příkazů

(např. že jídlo je na stole, že si dítě má uklidit pokoj). Jiným typem komunikace je vedení rozhovorů, což znamená, že rodič nebo dítě něco vypráví a druhá strana na to reaguje, se zájmem se ptá, navazuje na to. Dochází k bližšímu poznání dítěte rodičem nebo rodiče dítětem. Podle výsledků výzkumů však v rodinách převažuje především první oblast a „rozhovor“ se přesouvá mezi přátele a vrstevníky (cf. Chaloupka 1995).

Vliv některých rodin na dítě slábne a do popředí se dostává vliv vrstevníků a od druhé poloviny 20. století vliv médií (cf. Matoušek, Kroftová 1998).

5. 7. 2. Mikroprostředí: Škola

Vstup do školy je pro dítě přelomovým okamžikem. Do té doby se dítě učilo převážně v rodině. Pohybovalo se v prostředí jemu známém a oblíbeném, bylo středem pozornosti. Vybaveno základními znalostmi a zkušenostmi, které získalo v průběhu primární socializace prostřednictvím rodiny, vstupuje do společnosti a dostává se do širší sítě sociálních vztahů.

Dítě si musí zvyknout na novou roli žáka, která s sebou nese také první povinnosti – domácí úkoly, učení, pravidelný režim, vstávání, ukázněnost. Narozdíl od rodičů jedná učitel neosobně, bez citových vazeb a nejde ho uplatit pláčem nebo přemlouváním.

Dítě se tak naučí chápat rozdíl mezi chováním doma a na veřejnosti, mezi osobními věcmi a věcmi objektivními. Naučí se nedávat najevo některé pocity a emoce, odkázat denní snění tam, kam patří, umět rozhodnout co a kdy druhému člověku sdělí a o čem s ním mluvit nebude (cf. Havlík, Kořa 2002).

Dítě se stává také spolužákem a kamarádem. Začíná objevovat originalitu a jedinečnost každého člověka a prostřednictvím druhých poznává samo sebe. Význam spolužáků a přátel výrazně stoupá s blížící se pubertou.

„Škola, jako prostor interakce, setkávání a sociálního styku, má značný vliv na utváření postojů k druhým lidem“ (Havlík, Kořa 2002: 137).

Škola obecně je považována za vzdělávací a výchovnou instituci. Učitel zprostředkovává dětem určitý přístup ke světu. Děti si osvojují vzorce kultury (jazyk, umění, vědu) a učí se je používat. Učitel ve svém výchovném působení navazuje na výsledky primární rodinné socializace (cf. Havlík, Kořa 2002). Může rozvíjet nebo tlumit potencial, který je v dítěti uložen (cf. 1996).

Škola má rovněž jakýsi monopol na hodnocení dítěte. Okolí na dítě pohlíží podle dosažených známek. Dítě si tak vytváří představu o svých schopnostech, buduje si sebevědomí nebo naopak nedůvěru k sobě. Dnešní přílišný důraz na známky a na individuální úspěšnost a soutěživost mezi dětmi může vytvářet napjaté vztahy ve třídě a napomáhá spíše rivalitě než spolupráci a pomoci druhým.

Základní škola je rozdělena na dva stupně. Obecná škola, tedy nižší stupeň základní školy, je chápána jako přípravná fáze. Dítě pozvolna začíná dělit svůj čas mezi zábavu a povinnosti. Přestává vidět sebe jako střed vesmíru a začíná se u něj tvořit smysl pro společenství. Mizí pocit samozřejmosti všech věcí a vzniká úcta k hodnotám. Dítě má potřebu přecházet od pouhého konzumu k tvoření (cf 1996).

Jedním ze základních rysů obecné školy je budování jednoduchého, ale ucelený obrazu světa, jakýchsi základních znalostí, které se budou ve vyšších ročnících postupně prohlubovat. Podle psychologů jsou děti v současné době příliš brzy vedeny k vědeckému či exaktnímu pohledu na realitu, čímž dítě přichází o důležitou fázi idealizace světa (cf 1996).

Hlavní úkol učitele na nižším stupni je vzbudit u dětí zájem o vědění, motivovat je, vést děti k tomu, aby dokázaly žasnout.

V době vyučování škola přebírá zodpovědnost za ochranu a bezpečí žáků. Bohužel se právě zde setkáváme s agresivitou dětí vůči sobě a s šikanou. Nejde však o jevy nijak nové.

Na agresivitě dětí se podílí několik faktorů. Jsou to vrozené temperamentové dispozice, které se ovšem samy od sebe nerozvinou. Jdou ruku v ruce s výchovou v rodině a s vlivem okolí na dítě. Agresivní chování se patrně objeví u dětí, které trpí nedostatkem zájmu a emocionality, ponižováním, prudkými výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisti. K tomu často patří také fyzické a psychické násilí. Důležitý bývá přístup a tolerance okolí, především rodiny, k násilí (cf. Říčan 1995).

Nejčastější příčiny šikany jsou tlak kolektivu, který nutí k „mužnosti“, touha po moci, motiv krutosti, zvědavost, nuda a touha po stále silnějším vzrušujících zážitcích, po senzaci (cf. Říčan 1995).

„Místo, aby byla školní třída první obcí, kde se dítě učí demokracii, máme pak zárodek totalitního systému“ (Říčan 1995: 47).

Jedním z důvodů současných projevů šikany může být upadající autorita učitele, který si nedovede ve třídě zjednat pořádek a udržet disciplínu.

Školní vzdělávání si prošlo dobou tělesných trestů a až nábožného kultu učitele až k dnešní podobě, kdy dochází k uvolňování kázně a zpochybňování učitele jako autority i samotnými dětmi.

„Moderní liberalismus odmítá takřka jakoukoli poslušnost jako omezení osobní svobody“ (Říčan 1995: 75).

Zdá se, že učitelství ztrácí prestiž. Vinu lze přičíst feminizaci školství, výši učitelských platů, odklonu učitelů od učitelské dráhy a jejich nástupu do jiných profesí, pomalému obměňování učitelských sborů, nekvalifikovaným učitelům (cf. Havlík, Koř'a 2002).

Problém agresivity a šikany mezi dětmi není jen problémem školy, ale celé společnosti, kde se vytrácí solidarita silných se slabšími, demokracie se chápe jako prostor osobní libovůle a veškerá autorita je podkopávána. Kde dochází k ochladnutí rodinných vztahů a lidé tráví svůj čas konzumní pasivní zábavou (cf. Říčan 1995).

„Školu lze chápat jako předobraz společnosti dospělých“ (Havlík, Koř'a 2002: 52).

Škola přináší dětem radost i zklamání, povinnosti i zábavu; dítě žije společenským životem, navazuje přátelství, prožívá úspěchy i neúspěchy (cf 1996).

Dítě je narozdíl od dospělého mnohem snadněji manipulovatelné. Škola je velkým nástrojem k ovlivňování dítěte. Toho bylo zneužito po roce 1945, kdy se výuka v Československu výrazně politizovala a byla podřízena ideové kontrole KSČ. Školy tak chrlily vzdělané lidi, ale mravní výchova školy pokulhávala (cf. Rýdl in Kasíková, Vališová a kolektiv 1994).

Na začátku 20. století byl pro školu ideálním žákem ten, který byl co nejvíce tvárný a poddajný. Vlastní názor byl potlačován a samostatnost se nevyžadovala. Jediné, co se od dítěte chtělo, bylo pasivní přijímání nových vědomostí (cf. Chaloupka 1995).

V současné době se kritizované „biflování“ a pouhá „reprodukce znalostí“ začíná pomalu nahrazovat praktičností, učení se dovednostem vyhledávání a zpracovávání informací, propojováním souvislostí, uměním samostatnosti i spolupráce.

Školství v dnešní době prochází dlouho očekávanými reformními změnami, které posunou dětství zase o krůček dál.

5. 7. 3. Mikroprostředí: Oblast trávení volného času

„Volný čas je možno chápat jako opak nutné práce a povinností, dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění. Z hlediska dětí a mládeže nepatří do volného času vyučování a činnosti s tím související, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny, domácnosti, výchovného zařízení i další uložené vzdělávací a další časové ztráty. Součástí volného času nejsou ani činnosti zabezpečující biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, hygiena, zdravotní péče). Ale i z těchto činností si někdy lidé vytvoří svého koníčka, což je zřejmé např. ve vztahu k přípravě (i konzumaci) jídla“ (Pávková 1999: 15).

„Růst volného času na úkor práce je jedním s hlavních rysů vývoje“ (Pávková 1999: 21). Volný čas je v podstatě až výsadou nedávné minulosti a dnes je nedílnou součástí života všech generací. Společnost klade důraz na kvalitně strávený volný čas.

Mezi hlavní funkce volného času patří odpočinek a regenerace fyzických sil, zábava a regenerace duševních sil a účast na rozvoji osobnosti (Hofbauer 2004).

Volný čas dětí můžeme rozdělit na „organizovaný“ a „neorganizovaný“, přičemž do „organizovaného“ volného času patří zájmové kroužky - někým vedené, vykonávané pravidelně, a do sféry „neorganizovaného“ volného času patří zbytek, např. čtení, návštěva kina, sledování televize, povídání si, stavění bunkrů, hraní si.

Volný čas je možno trávit samostatně nebo ve skupině - s kamarády. „Vytváření formálních i neformálních skupin na základě společného zájmu je součástí socializace jedince“ (Pávková 1999: 17).

Možnosti trávení volného času jsou v dnešní době široké, od pasivního trávení volného času, kdy jsme jen pasivními příjemci, po aktivně strávený čas. „Základ – jako v mnoha jiných případech – jistě klade rodina, případně dokonce dědičné faktory. Děti napodobují své rodiče, ve značné míře přebírají jejich životní styl, a tedy i způsob trávení volného času“ (Pávková 1999: 12). Děti, co se týče volnočasových aktivit, jsou také hodně pod vlivem svých vrstevníků.

„Z hlediska sociologického a sociálněpsychologického je zapotřebí sledovat, jak činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů, zda pomáhají tyto vztahy kultivovat. Proto byl volný čas dětí a mládeže nescíselněkrát předmětem úvah rodičů, pedagogů, psychologů i kriminalistů a v neposlední řadě sociologů a filosofů“

(Pávková 1999: 17). Odborníci se právem domnívají, že oblast trávení volného času je důležitým výchovným činitelem.

„O volném čase dětí se hovoří jako o rizikovém faktoru. Jeho množství relativně vzrůstá, avšak kvantita neznamena nárůst kvality“ (Pávková 1999: 20).

„V posledních letech výzkumy sledují důsledky nevyváženého přístupu k volnému času. Podle současné lékařské studie tráví žáci 1. stupně školy ve Velké Británii denně až 5 hodin u televize, 1/3 jich neabsolvuje ani desetiminutovou procházku a 1/6 má nadváhu“ (Pávková 1999: 196).

Rizikové trávení volného času může u dětí vést až ke kriminalitě. Naopak adekvátně trávený volný čas může kriminálnímu chování zamezit.

Volný čas má význam jednak pro přítomný život dětí a jednak taky pro jejich budoucnost (Hofbauer 2004). Často si děti osvojí volnočasové návyky pro celý svůj život.

Změny v trávení volného času dětí jsou patrné. Média a informační technologie zabírají u dětí velkou část jejich volného času. Televize a počítač jsou běžnou součástí života dnešních dětí. O důsledcích trávení volného času u počítače nebo u televize bylo napsáno množství knih. Provázanost způsobu života stráveného u počítačových her a televize s agresivním chováním je předmětem debat. V určité míře by však toto tvrzení bylo logické.

Kromě jiného ubylo času, který děti stráví v přírodě nebo venku. „V únoru zveřejněná studie University of Illinois ukázala, že za poslední tři desetiletí klesl ve vyspělých zemích počet lidí – a tedy i dětí – trávících volný čas v přírodě zhruba o třetinu“ (Ševela in časopis Týden 15/ 2008: 35).

Děti tráví čas organizovaněji, „sedavěji“, spíše o samotě než v kolektivu. Psycholožka Ingrid Štrobachová říká: „Omezení běžné komunikace, při které se učíte i pohádat se a ustát konflikty, nabývá patologických rysů. Děti, které dnes nevycházejí ven a žijí hlavně přes ICQ, budou mít vážné problémy navazovat vztahy a obstát v nich“ (in Ševela in časopis Týden 15/ 2008: 36).

Děti jsou také více hlídané, čas je jim organizován. V minulosti žily děti víc bez dozoru dospělých. Je to také tím, že žijeme v poněkud odlišné době. „Děti jsou více opečovávané také proto, že se rodí čím dál starším rodičům. Kvůli častějším problémům s otěhotněním přibývá „vymodlených“ dětí, je více jedináčků“ (Ševela in časopis Týden 15/ 2008: 38).

Vhodné zaplnění volného času u dětí předchází nicnedělání a nudě, které můžou vést k deviantnímu chování. Právě nuda je podle mě největším nebezpečím pro dítě. Je proto potřeba podporovat děti při výběru jejich zájmových kroužků, ale také ponechat jim dostatečný prostor pro trávení volného času po svém.

Právě spousta volného času a zážitky z trávení volného času jsou nejhezčími vzpomínkami každého člověka na dětství.

6. Praktická část

6. 1. Metodologie

Terénní výzkum probíhal v obci Palkovice od března 2007. Mým cílem bylo zachytit proměny dětství v závislosti na čase tak, jak je vnímají lidé, kteří už mají dětství za sebou. Tito lidé můžou porovnat své dětství a dětství současné.

Primární důraz byl kladen na volnočasové aktivity, ale zjistila jsem, že nelze nedodat souvislosti týkající se rodiny a školy. Pro mé respondenty to bylo důležité a proto jsem se rozhodla svou práci rozšířit, aby nebyla vytržena z kontextu.

6. 1. 1. Lokalita výzkumu

Obec Palkovice leží v Moravskoslezském kraji, v okrese Frýdek – Místek. Tvoří ji dvě části – Palkovice a Myslík. Rozloha Palkovic je 217, 45 ha a počet obyvatel se pohybuje kolem 2950.

Vesnice Palkovice se nachází v předhůří Beskyd. Centrum obce leží v nadmořské výšce 332 m. a nejvyššími body jsou Kubánkov (622 m.n.m.) a Kozlovická Hůrka (612 m.n.m.). Na západě lemuje obec pohoří Palkovické Hůrky (přes 500 m.n.m.), ve kterém je od roku 1969 zřízena přírodní rezervace o rozloze 18, 33 ha s jedinečnou ukázkou základních vegetačních typů s bohatým bylinným patrem.

Obcí protéká říčka Olešná, na které byla na počátku 60. let vybudována rekreační přehrada Olešná o rozloze 86 ha. Ta je vyhrazena především k rekreaci, vodním sportům a sportovnímu rybolovu. Předminulý rok zde byl otevřen aquapark a v současnosti dochází k přístavbě krytého bazénu.

V roce 1970 byla v obci vybudována 400 m. dlouhá sjezdovka, která má dnes umělé osvětlení a umělé zasněžování.

Památky obce mají převážně sakrální či pamětní charakter. Dominantou vesnice je Kostel sv. Jan Křtitele ze 17. století, dále Kaple Sedmibolestné Panny, Kaple sv. Mauritia a poutní místo Myslíkovské „Lurdy“. Tragicky zahynulé pak připomínají Památník amerického letce a Památníky obětem 2. světové války na Myslíku i v Palkovicích.

Obec je kvalitně zabezpečena po všech stránkách občanské vybavenosti a služeb. Pyšní se novou budovou základní školy, dostupností základní zdravotní péče včetně lékárny, širokou sítí restaurací a hospod a mj. rozsáhlým sportovním areálem s nově přestavěnou tělocvičnou. Obyvatelé jsou v rámci vesnice v podstatě soběstační.

Obec je plně plynofikována a pokryta vodovodními sítěmi. Podstatná část obce má vybudovanou kanalizaci, v jejíž výstavbě se dále pokračuje.

Obec poskytuje relativně široké zázemí pro místní volnočasové aktivity, mezi něž patří především provozování sportovních oddílů (TJ Sokol Palkovice má víc než 500 členů), dále Sdružení dobrovolných hasičů, Senior klub, Myslivecké sdružení Palkovice, Folklórní soubor Hurčánek či Český rybářský svaz (cf. 2000).

6. 1. 2. Metody výzkumu

Terénní výzkum byl založen hlavně na rozhovorech s obyvateli obce Palkovice. Mým cílem bylo porovnat proměny dětství (za posledních zhruba 60 let) v konkrétní obci, takže jsem sháněla pouze respondenty, kteří v Palkovicích vyrůstali. Zpočátku jsem využívala tipů a doporučení známých, později jsem dostávala doporučení od samotných respondentů. Snažila jsem se zastoupit co nejširší a nejrozmanitější spektrum respondentů.

Rozhovory byly polostrukturované. Jak jsem již zmínila, původně jsem se chtěla zaměřit pouze na volnočasové aktivity, ale rozhodla jsem se uvést i vzpomínky respondentů na školu a rodinu.

Rozhovory byly domluveny dopředu a probíhaly u respondentů doma. Všechny rozhovory jsem nahrávala na diktafon a po přepsání jsem vybrala vhodné pasáže do mé práce.

Rozhovory jsou přepsané přesně tak, jak to respondenti řekli. Přepisy jsou ponechány v nářečí. „Palkovický dialekt patří do skupiny lašského nářečí a mluva není všude stejná, neboť Horní konec a Hůrky mají prvky rázu odlišného (valašského) od Dolního konce, který se svými odchylkami blíží slovníku nářečí místeckého. Některá slova jsou převzata z polštiny a němčiny. Přízvuk je na předposlední slabice, a to ve slově i skupině (na **pole**). Všechny slabiky jsou krátké“ (2000: 188).

Další formou výzkumu byly eseje a dotazníky pro děti ze Základní školy v Palkovicích. Menší děti (4., 5. třída) měly za úkol odpovídat na otázky týkající se jejich trávení volného času, starší děti (6., 7., 8., 9. třída) měly napsat esej na téma „Moje dětství“.

Výzkum byl doplněn o zúčastněné pozorování a o zkušenosti, které s dětmi mám.

6. 1. 3. Etická stránka výzkumu

Co se týče rozhovorů, před samotným rozhovorem jsem respondentům vysvětlila cíle mé práce a seznámila je s okruhem mých otázek. Všichni respondenti mi dali souhlas s nahráváním a s uveřejněním jejich přepsaných rozhovorů. Z důvodu citlivých informací a na přání některých mých respondentů jsem se rozhodla uveřejnit pouze křestní jména a věk respondentů.

Co se týče esejů a dotazníků, které mi vyplňovaly děti ze Základní školy v Palkovicích, ty byly anonymní. Děti se tam často i svěřovaly se svým tajemstvím a s problémy, které je trápí.

I děti byly zpraveny o důvodech, proč eseje a dotazníky vyplňují a na co se snažím ve své práci ukázat.

6. 1. 4. Seznam respondentů

paní Dobromila	ročník 1944	
paní Jindřiška	ročník 1952	učitelka
pan Jaroslav	ročník 1952	
pan Lumír	ročník 1957	učitel
paní Jana	ročník 1957	
paní Věra	ročník 1959	učitelka
paní Irena	ročník 1975	učitelka
pan Milan	ročník 1979	
slečna Zuzana	ročník 1981	učitelka
slečna Nikola	ročník 1984	
slečna Nikola	ročník 1984	

6. 2. Výpovědi respondentů

6. 2. 1. Rodina

Rodina má na člověka bezprostřední vliv a přímo ovlivňuje život člověka. Způsob, jakým jsme byli vychováni, v nás zůstává a předáváme ho dál zase svým dětem.

V současnosti naše společnost prochází podle odborníků krizí rodiny a dochází k častým rozpadům rodiny. Úplné rodiny z minulosti se tak jeví jako ideální ve srovnání s dneškem. Přestože jsem byla přesvědčena, že téma „moje dětství“ bude vděčným tématem a každý o něm bude rád mluvit, narážela jsem na jeden dětský šrám na duši za druhým. Ať už to byla dětská práce a neúnosné množství povinností, nebo dětství s rodičem alkoholikem nebo násilníkem, časové vytížení rodičů a nezáměr o dítě nebo nevytvoření žádaného citového vztahu mezi rodiči a dítětem.

Dnes jsou vztahy mezi dětmi a rodiči mnohem uvolněnější, časové možnosti rodičů jsou však stejně malé jako bývaly. Ve snaze zajistit rodinu po materiální stránce zbývá jen málo času pro rodinu. Co se týče komunikace, ta je nahrazována moderními technologiemi – mobilem, komunikací přes počítač a vše nasvědčuje tomu, že s dětmi se doma málo mluví.

Co se týče rodinných vztahů a výchovy, je každá rodina originál a těžko se dá zevšeobecňovat.

Dobromila (1944): „Za nás se nesmělo odmlouvat vůbec, to taťka úplně nesnes... Rodiče k sobě se chovali moc hezky. Nikdy jsem neslyšela, že by se pohádali, nebo, že by si řekli škaředé slovo. To je výchova z rodiny, i manželé se k sobě dneska nechovají úplně ideálně a ty děcka to vidí...

Komunikace doma vázla, to musím přiznat. Nebyl čas na to. To, co jsem si odnesla z domu, to jsem si vzala do života. Mám na 1. místě práci. Já jsem to viděla doma a to už mi zůstalo. I ten vztah k dceři se nevytvořil takový, jaký by měl být, protože jsem to neviděla doma a nebyl čas. Víím, že ten vztah nezůstal ideální. Ona se mi těž nesevěřuje a jak byla malá, tak se mi těž nesevěřovala... Když dětství je samá práce, tak člověk v tom pak jede furt dál, dál, dál...

Dneska není ani autorita k rodičům, dneska se nic nepřikazuje, dneska se všechno řeší domluvou. Tresty jsou zakázané, nebo se vůbec nesmí dělat vlastně. Já si nepamatuju, že by mě rodiče někdy bili... My jsme byli aji nábožensky založeni; každou

neděli se chodilo do kostela a už to Příkladání nám říká, že máme mít rodiče v úctě a dneska? Kdo chodí do kostela dneska? I to náboženství... Tatínka jsem se bála, on by mě zmydlil. On zařval a to stačilo. Ne že by mě mlátil, on zařval a bylo... Ten tělesný trest, neměl by být, ale já si myslím, že když už si to to děcko zaslouží, tak ho lepnout, ať má respekt. Rodiče dneska nemají respekt, to děcko si z nich nic nedělá. Rodiče ani nevědí, co ty dnešní děcka dělají. Nemají páru. Jdou do práce a děcka litají po venku“.

Jaroslav (1952): „Naše děcka jsou mi strašně vděčné, protože maminka, jako manželka, na ně byla přísná, nikam je nechtěla pouštět, aby si neublížili a já jsem je všude pouštěl. Oni si stavěli poseady na stromec, jak byli větší, tak se učili lyžovat. Žádná omezení. Jsem je pustil ve 14 letech na diskotéku. Přijdeš, přijdeš a já vím, že přijdeš. Víím, že nic nevymamlasíš. Za to mi byli vděční. Kluk nekouří, nikdy se nic nestalo. Štamprlu si dá, ale těž jenom dá, vinečko si dá, ale těž jenom dá. Dcera to samé. Chraň Bůh, abych je omezoval, protože víím, co to je. U nás to bylo přísné. Tak jak jsem byl vychovávaný já, jsem děcka vychovávat nechtěl.“

Jindřiška (1952): „Naši koupili hospodu; no my jsme tam vlastně všichni to rané dětství strávili a strávili jsme ho buď v hospodě nebo prostě někde. V té hospodě jsem se věčně setkávala s kriminalitou. Já mám kvůli té hospody úplně jiný náhled na svět. Nebojím se rvačky, já se teda neperu, ale pohlavek umím dát, když víím, že si ho někdo zaslouží, já se nebojím opilců, teda ne že by mi nevadili, prostě se jich nebojím, útlocitná nejsem...

Když se teď dívám zpátky, my jsme měli asi velké štěstí na lidi. Nás si třeba brávali sousedi, protože mamka měla krávy, měla malého bráchu a ještě byla v hospodě, takže za pultem měla kočárek, musela podojit krávy a ještě jsme se tam placatili my dvě se sestrou, takže o jakési výchově nemůže být řeč... Vůbec si nevzpomínám, že bych někdy dostala, vůbec si nevzpomínám, že by se mně někdo ptal, jestli mám udělané úkoly. Já nevím, kdy jsem psala úlohy nebo kdy jsem se učila, ale musela jsem psát úlohy, protože já jsem opravdu měla samé jedničky. Kamarádky mi vždycky říkají: „Tebe nikdy nikdo nevolal, ty jsi všude mohla jít.“

Mluvili jsme mezi sebou normálně; že bychom se svěřovali, to ne. To byla pro nás autorita. Já si myslím, že není všechno jenom ta výchova. Si myslím, že děcko se narodí a je hotové; určitě to prostředí má vliv, ale - já to nedovedu popsat. My s bráchou jsme opravdu to studium a to dětství tak placatili, ale přesto jsme na té ulici

nezůstali... Nemám ráda, když se říká: „On je podnikatel, on na děcko nemá čas“. Na mě taky nikdo neměl čas a taky jsem se k něčemu dopracovala. Naši nás neomezovali, ale přesto mám něco, že jsme dneska tam, kde jsme. Jsme slušní lidé, máme slušné rodiny, slušné postavení, jsme hodně pracovití. V podstatě nám nic nezakazovali a já jsem stejně tak nezakazovala nic svým děčkám. Měli jsme takovou vnitřní kázeň. Mi nikdo neříkal, že nesmím krást, ale mě by to nenapadlo.“

Lumír (1957): „Já jsem vyrůstal s rodiči a s babičkou, ta mě v podstatě vychovala. Jinak jsem byl vychovávaný maximálně benevolentně. Tatka vždycky říkal: „Učíš se pro sebe. Dělej co chceš, a občas řekni kde jseš, co děláš.“ Takže tak.“

Věra (1959): „My jsme měli dost volno, nemám pocit, že bysme byli až tak hlídání. Mám zafixované v hlavě, mě doma nebili, ani si nepamatuju, že bych měla nějaký strach z rodičů, to vůbec ne...“

Naši si s námi furt vykládali a četli nám. Dneska ve škole děcka jsou schopni všeho nechat a jenom si vykládat. Každé pondělí povykládají, co bylo v sobotu, co bylo v neděli, kde byli, s kým byli, co byli. Plno zážitků. Oni tomu říkají zabitá hodina, ale já tomu říkám, že je třeba s těma děčkama povykládat, protože s nima teď už doma nikdo nemluví. Rodiče tak zajistit ty sociální věci, jako že vyperou, nakoupí. Mají všechno a oni sice mají ty svoje mobily, jsou hlídání, ale já se jich ptám na co to mají a oni aby prý mamka věděla, že když se něco změní, že dají vědět. Za nás to nebylo. My jsme nemohli měnit. To prostě bylo dané a my jsme to museli splnit. Volba nebyla, my jsme museli splnit, jinak by nás zabili. Kdežto oni „No bože, zavolám.“ Ta zodpovědnost se vytrácí v ten moment, že to, co slíbím, neudělám. Se to upraví. Vzkáže nebo napíše smsku a tak dá v podstatě jenom vědět, ne že by se zeptalo. My jsme neměli takovou možnost donedávna. U nás se řeklo v kolik a v kolik a museli jsme tam museli být, nešlo to změnit, kdežto oni jsou tak benevolentní, že si za hodinu vymyslí něco jiného a zavolají. Rodiče mají pocit, že je můžou kontaktovat, když by něco, děcko zavolá, ale oni mu do toho telefonu taky můžou navykládat co chtějí. To je taková pomyslná kontrola...“

Není výchova ve striktních příkazech „nesmíš“, „musíš“, „běž už“. Nebo střelit jim po prdeli, když něco neudělají. Já, my jsme třeba s děčkami strašně moc mluvili, odmalinka a vykládali a vysvětlovali. Děcko je hlupé, neví. Udělá něco a přijde rána a ono neví proč. Není třeba ho bít, ale vysvětlit, jako „Podívej, to je tak a tak a ono se to“

nedělá, protože...“Ale když ono v podstatě neví proč ta rána přiběhla, tak ono to nechápe...

Každý vychovává svoje děcko stejně, jak byl vychováváný on, protože nic jiného nezná. Celý život tvrdím, že děcko je otiskem rodiny. Zdá se, že všichni tu žijem stejně, podobně, ale když se dva vezmou, už je vidět ten rozdíl z domu. I když jsou to prkotiny. Kritizujou se dnešní děcka, kritizuje se všeobecně. To je konstatování doby. Když je rodiče nenaučí, pak oni to taky nebudou učit svoje děti. Každá generace malinko sleví. Zas je to ještě ovlivňované tím druhým, koho si vezmu, zas to bude ovlivňovat jinak. Nejde to tak striktně. To je spousta aspektů, i třeba peníze. Ti jezdí lyžovat, bo na to mají a děcka to třeba zas budou předávat dál.“

Zuzana (1981): „Byla jsem vychována tak, že musím být hodná, že se musím učit, že mám mít dobré známky. S našimi se dalo diskutovat, kdykoli jsme měli nějaký problém. Naši s námi komunikovali hrou. Začali si s náma hrát, nebo si večer lehli do postele k nám a povídali jsme si. To bylo pěkné. Já vzpomínám na svoje dětství hezky. Jsem vděčná rodičům, že se o mě starali, protože jsem věděla, že jim na mě záleží a já jsem chtěla, aby ze mě měli radost.“

Milan (1979): „Taťka byl alkoholik a násilník. Takže asi tak.“

Povinností rodičů je materiálně zajistit své děti. Bohužel, stává se tak na úkor času, který by rodiče mohli s dětmi strávit. Generace dnešních prarodičů žila ve velice skromných podmínkách, ale žili pohromadě. Po 2. sv. válce byla bída a život byl náročný. V současnosti je mnohem vyšší životní úroveň, ale za cenu ztráty kontaktu s rodinou.

Dobromila (1944): „Měli jsem jenom dvě místnosti a babička měla svoji místnost a vyrostli jsme těž. Dneska je pohodlí, všecko. Či byla koupelna nebo něco? Nebylo nic. Všichni jsme spali v jedné místnosti, byla podlaha a ta se drhla rýžákem každý týden. Žili jsme skromně, velice skromně... Dneska je všechno, ale morálka je podúroveň. Vztahy mezi lidmi jsou hrozné. Může za to rodina a televize... My jsme byli vychováváni tak, že jsme plnili příkazy. Co se řeklo, musela být pravda. Děcka dneska nemají žádné „to musím, to musím, to musím.“ Povinnosti, ta práce v nich neroste.

Jenom do školy se připravit a to je všechno. Zbytek nemají co dělat. Mají čas na cigarety, na drogy, na všechno.

Je to strašný rozdíl mezi tím, co jsme žili my a mezi dětmi teď. Myslím, že se to zlomilo, až bylo všeho dostatek, až jste si mohla koupit kde co. Skromnost pomalu ubývala a začala být hojnost a to lidi rozmazlilo. Dneska si jdete koupit brambory, ale my jsme si je museli vypěstovat. Upečené kuře, no to byl svátek. A co se na to lidi nadřeli. Já jsem se nadřela, ale není to nic proti tomu, jak se nadřeli rodiče; to nejde srovnat. U nich byl i rohlík svátek. Tehdy byla bída. Moji rodiče se nadřeli, já jsem se nadřela, ale moje dcera ta už neví o ničem...

Já si nepamatuju, že by se rodiče se mnou učili nebo na mě dohlíželi. To musel být člověk takový samostatnější. Ten citový vztah nebyl takový navázaný; prostě nebyl čas. Maminka u té naší malé televize, chudinka, večer už vždycky usla, už jí ty oči padaly“.

Jindřiška (1952): „Já jsem to zázemí měla takové, že jsem to zázemí ani nevnímala. Jako ono bylo, ne že by se o nás naši nestarali. Přece jsme měli peníze, museli nám platit školy, v podstatě postavili chalupu, měli jsme pokoje zařízené. To bylo takové jiné. Nic jim nevyčítám, jsem jim za to vděčná. Oni vlastně pro nás dělali co mohli, ale nebylo to tak, že by nás vodili za ručičku a že by nás někde vedli nastrojené na procházku nebo na dovolenou, to ne. Jako ale určitě nás měli rádi, starali se. Jako nevykládali nám, jak nás mají rádi, ale udělali všechno co mohli...“

Čas strávený spolu s rodinou byl málokdy, naši furt pracovali, jenom na svátky, na Vánoce, jasně, nebo nějaké oslavy. Jindy fakt ne.“

Jaroslav (1952): „To byly takové roky, ani to, ani ono. Prostě už dávno po válce, ale následky byly po té stránce v naší rodině dost velké, protože ničeho nebylo. Měli jsme pole. Muselo se pracovat už od raného dětství. Byly krávy, taťka chodil na šachtu, aby byly peníze, mamka chodila do JZD. A my jsme měli krávy přímo u nás doma. To byla velká hospodářská budova, tam jsme měli 10 býků, něco krav, nějaké telata. Všechno jsme měli svoje.“

Jana (1957): „Vzpomínám si, že naši na nás neměli moc času. Byli od rána do večera v práci. Já jsem vždycky napsala úkoly a už jsem byla v trapu.“

Irena (1975): „Rodiče jsou zaměstnaní, musí makat. Pro ně je jednodušší třeba nechat děcka dívat se na televizi, než si s nima povídat, věnovat se jim. Nemají čas. Přitom ta přidaná hodnota něčeho, to je jak se psem. Když toho psa naučíš v nejútlejším věku si hrát, věnuješ se mu, tak on si pak umí hrát i v dospělosti a není s ním taková práce.“

Zuzana (1981): „Doma jsme společný čas trávili třeba u jídla. O víkendu nás naši brali na nějaké výlety. Každé prázdniny jsme s našima jezdili někde pod stan nebo do chaty. Odmalinka jsme jezdili na dovolené. Každý rok jsme jezdili. Projezdili jsme celou republiku. Já si myslím, že dneska se děti vychovávají skoro samy, že tam je samovýchova. To my jsme byli úplně jiní. Naši se s náma učili, snažili se nám pomoci. Za to jsem jim vděčná. Kdežto dneska některé děcka třeba neznají vůbec rodiče, nebo mají rodiče, kteří pijou. Mám třeba ve třídě kluka, který má oba rodiče alkoholiky. Na těch děckách je to vidět. Ony propadají. Myslím, že na té rodině hodně záleží.“

Povinnosti, které musí děti splnit, je připravují na život. Po 2. sv. válce byly povinnosti a domácí práce většinou na 1. místě. Šlo o přežití rodiny. Dneska se klade na první místo vzdělání a děti jsou spíš vychovávány volněji, bez příkazů, bez velkých povinností.

Dobromila (1944): „Měli jsme krávy a ty jsem musela napást, než jsem šla do školy a u toho jsem se ještě učila a já jsem měla takové dlouhé vlasy po pás a mamka mi vždycky copy zaplétala u těch krav. My jsme měli hodně dobytka. Večer se krávy poklízely, v zimě se taky muselo poklízet, šhubalo se peří. V létě se sušilo seno, takže já jako starší jsem to vždycky odnesla. Já jsem 3 x denně obracela seno a u toho jsem si udělal takový výlet, že jsem si obešla les, nasbírala houby a šla jsem domů. U nás byla na prvním místě práce. Na dědině je složitější živobytí; mamka nedělala nikde.“

Jaroslav (1952): „Byli jsme 4 sourozenci – 3 kluci a 1 holka – ta se měla dobře u nás. Děj se odehrával kolem práce a škola byla u nás tak nějak bokem, protože kozy, ovce, pašáci, kačeny, husy – to všecko u nás bylo, takový menší stateček. My jsme museli hodně pracovat. Ne jenom odpoledne, ale ještě než jsme šli do školy. Každý měl svoje úkoly, že jsme kozu nebo něco, nebo tu krávu vzali a popásli trošku nebo pomoci při dojení – to se brzo ráno muselo dojít. Tatka trávu pokosil z kopce dolů, my jsme

pomáhali trávu svázet z kopce dolů. Tragač, ne, že traktory, nebo koně. Naložil nám to na tragač, jeden měl popruhy, žádná kráva to netáhla, protože jí bylo školda, ona měla dojit, musela mít mlíko, máslo, tvaroh. My jsme to táhli.

My jsme docela fyzicky museli makat a ta škola opravdu nešla, protože byl veliký defekt u mojeho tatky - ten rád alkohol. Eště k tomu všemu. On těžce pracoval a eště k tomu musel vypít. Tatka, když přišel z práce, většinou přišel v náladě, a byl velice nepříjemný, když byl v náladě, takže my jsme se spíš snažili zdrhnout kdesi do přírody. Tu práci, co nám přikázal udělat jsme se snažili udělat.“

Jana (1957): „Už od první třídy jsem musela vařit, takže kolikrát jsem vařila brambory aji 3x, takové ty základní věci jsem dělala. Musela jsem pomáhat; vzpomínám si, že jsem vytírala. Ti naši byli aji v soboty v práci a přes týden od rána od 6 do večera, tak já jsem pomáhala, to nic jiného nezbývalo.

Já jsem byla hodné dítě, v té škole taky. Takový průměr. S dcerou to srovnáváme; ona to má hezčí, ale já jí říkám: „Podívej se, ale my jsme museli doma pomáhat a naši na nás neměli čas, že by se s náma učili nebo kontrolovali.“ Měli toho dost aji tak. Myslím si, že mají dneska míň povinností, než jsme měli my. Nevím, je to možná proto, že se na to vymlouvám, ale já říkám děcku ať se radši učí, protože vím, že v tom je ta devíza a uklízím já.“

Věra (1959): „Tak jasně jsme museli pomýt a takové, to bylo automaticky, protože mamka dělala směny. Vím, že jsem musela mýt boty. Králíkům na trávu jsme museli chodit. Doma nebylo až zas tak co, oni nás neměli jako k čemu...

Můj názor, že je všechno výchovou v rodině. Oni se furt vymlouvají na televizi. No tak mu ji vypni nebo něco. Je to ovlivnitelné. Televize, počítač, to je trend, ale ovlivnitelný. A pokud děcko není vedené, že dokud neudělá to, to, to a potom až bude televize nebo počítač nebo volno, tak si dělá co chce. První, co takové děcko udělá, jde hrát hry na počítač.“

Milan (1979): „Většinou jsme si museli uklidit bordel v pokojíku, pomáhali jsme mamce s jídlom a s úklidem, i s nádobím a chodili ven s tačkou k dobytku. Jelikož nemáme sestru tak jsme byli zacvičováni už odmala do ženských prací, což dneska oceňuju. Člověk toho mnohdy ani moc neudělal, ale musel poslouchat rodiče a když prostě řekli, že něco půjdu dělat, tak jsem šel.“

Nikola (1985): „Já měla jen úklid svého pokoje a nádobí, jinak nic. Jo a vlastně ještě sem tam koš vynášet.“

Převládá názor, že rodina je pro dítě nejdůležitější. Výchova dítěte by se tak měla odehrávat především v rodině, která má k tomu nejlepší možnosti. Rodina má za dítě odpovědnost ve všech směrech a přestože vlivy širšího okolí jsou velké, nutno připsat velký podíl na změně chování dětí právě rodině.

Můj prvotní předpoklad, že dnešní děti vyrůstají v horších rodinných podmínkách než v minulosti se nepotvrdil. Překvapivým zjištěním pro mě bylo, že přestože je člověk obrazem své rodiny, může se z jejího „špatného vlivu“ vymanit a být opakem svých rodičů, i když je to nesmírně těžké.

6. 2. 2. Škola

Škola prošla za posledních 60 let velkými změnami. Na jedné straně to jsou změny k lepšímu – zmizení tělesných trestů, větší práva a možnosti dítěte, snaha o „školu hrou“, změna pojetí výuky od drilování k samostatnému myšlení, snaha o učení se pro život. Na druhé straně se učitelské povolání potýká se ztrátou prestiže, mluví se o zvyšující se agresivitě a nemožnosti učitelů zasáhnout kvůli upadající autoritě. Především se často řeší kázeňské přestupky a šikana.

Dobromila (1944): „Škola je dneska jenom o vzdělání, nic víc. To nevím, jak by se ty děcka mohly vychovávat. Jenom tou domluvou? To nevím. My jsme měli opravdu respekt. Co se řeklo, to se udělalo. Nediskutovalo se. Jak se řeklo, tak to bylo.“

Jindřiška (1952): „Školství se mění, to je neskutečná změna. Děcka jsou neustále vedeni, že můžou diskutovat, ale spousta učitelů dneska neumí diskutovat. Ne všichni mají na to diskutovat s 30 děckama. Je třeba naučit učitele diskutovat a děcka naučit jak se diskutuje, jak to slušně říct, jak mít něco podloženo...“

Teď, kdo jde na pedagogickou fakultu, by v první řadě neměl prokázat znalosti, ale udělat psychologické testy, jestli v sobě má tu sílu, aby si děcka na něho netroufily a pak by mohl jít studovat a pak učit. To není jenom o dětech. Učitel musí být šílená osobnost, jinak ho ty děcka sežerou. Ale i do těch učitelů se neustále šíje. Svaluje se na ně vina za výchovu, vina za všechno. Učitel musí být neustále připraven tomu čelit.

Podle mojí teorie výchova dítěte je ukončena do 6 let. Škola nevychovává. Největší omyl je, že škola má děti vychovávat. Škola nikdy nikoho nevychovala. Škola s ním jenom musí přežít.“

Věra (1959): „Za ty roky mám pocit, že kdysi se jenom učilo. Ted' už se víc vychovává, než učí. Všechno se víc řeší... Určitě je plno jakýchsi metod, které se dříve nepoužívaly. Pořád jakési hry, skupiny, kdesi cosi. Bylo to rozhodně upjatější, se nesmělo pohnout rukama. My jsme museli sedět se založenýma rukama a neexistovalo. A když jsme psali, učitelka nám měřila pravítkem vzdálenost hlavy od desky. To byly zásady, ted'ka se to nedá srovnat, je to na volno. Já učím 27 let a to se nedá srovnat. To je naprosto benevolentnější, všechno. Kdysi jsme děčka kontrolovali, že četli 10 – 20 minut. Ted' mám problém je dokopat, aby přečetli knížku za půl roku. Pátá třída. Vůbec nikdo nečte. Aby četli něco vyloženě s dějem, to je obrovský problém. A asi taky nejsou doma vedeni. Oni jsou furt na počítači a tam si najdou veškeré informace. Ani písmo se už tak nekontroluje. To muselo být všechno přesně řip řop a ted' je to na volno.

Důraz se klade na to učit se udělat si systém v informacích, které získáš, umět si to najít, taková orientace. Já to docela chápu, protože těch vědomostí je, to se tak množí, že je to nepostižitelné, to prostě nejde. Oni spíš, aby si uměly vyhledat, najít, aby to uměly vyhodnotit, protože to máš kvanta, co, s čím, kde. Ale to není tak jednoduché, některé děčka se třeba neučí, téměř vůbec. To já si myslím, že já jsem se učila daleko víc. Taky je to od rodiny. Moje děčka se furt učily, ale dneska jsou děčka hned hotové. A doma je nikdo nijak nenutí.“

Irena (1975): „Dneska když děčko dostane úkol a nejde mu to napoprvé, tak se na to vykašle. My ve škole jsme měli samostatně myslet. Třeba jsme dostali za úkol, asi ve 4. třídě, asi 10 minut přemýšlet o tom, co je to vítr. Všichni se snažili. Za nás to byla taková pracovní atmosféra, klidnější. Dalo se tam pracovat. Dneska je společnost naučená na instantní formu. To vidíš v reklamě. Jsem se rozhodla, že už nebudu pít rozpustné kafe, protože to jenom zaliješ horkou vodou a je to. Žádná námaha. Člověk by měl mít víc dřiny a pak z toho má větší požitek. Takže koupit kávu, semlít ji a až potom ji uvařit. Děčka mají představu, že jim to nasypeš do té hlavy, zaliješ horkou vodou, zamícháš a mají to tam. Oni nechápou, že i duševní činnost je práce, že to nejde samo, že se musí u toho makat. Protože to vidíš, děčka přijdou domů, hodí tašku pod stůl a hotovo.

Jsou děcka, které se připravují a stydí se to přiznat. Pokud to nejsou osobnosti, pokud není osobnost sama o sobě ve všech směrech, takové děcko nepřizná, že se učí. Čím větší kravina, tím víc děcek se chytí. Oni chtěou splynout...

Škola má teď hlavně výchovnou funkci. Ta vzdělávací je až někde na druhém místě. Aspoň já se snažím to takhle usměrňovat, co se týče třeba komunikace a soužití ve společnosti. Hlavně to soužití. To máš tak, my pořád individuality, individuality a pak máš firmy, které chtějí naopak spolupráci...

Dneska učitelská prestiž klesla už úplně. Jestli se ta společnost nepřestaví, tak nevím, kdo bude jednou ty děcka učit.“

Zuzana (1981): „Myslím si, že školství je dnes o tom učení, že to ani tak nevychovává. Učení, učení. Musíš umět, jinak se nikam nedostaneš, nic z tebe nebude... Dneska děcka musí dělat samostatněji, ale taky ve skupinách, skupinové hry.“

Nikola (1984): „Tak neučili jsme se taky, taky jsme mluvili sprostě, to k tomu patřilo, ale jen mezi náma. Nikdy jsme ale nikomu nenadávali a už vůbec ne učitelům“

Nikola (1985): „No, ve škole mají děcka více práv určitě, hlavně co se vlastního názoru týče. Myslím, že celkově jsou tak nějak lépe brány, s větším respektem a mají daleko víc možností jako kroužky, internet.“

Nejčastějším problémem, se kterým se potýká dnešní školství, je problém kázně a ztráta učitelovy autority. Mnoho lidí vidí propojenost autority a tělesných trestů. Tělesné tresty na našich školách byly oficiálně zrušeny již v roce 1870 (cf. <http://ucitelskelisty.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=100817&CAI=2150>, ‘Aktivní 21.2. 2008’).

Přesto ještě generace našich prarodičů i rodičů vzpomíná na tělesné tresty jako na běžnou součást výuky. Stále častěji slyšíme názory na znovuzavedení tělesných trestů na školách, kde samotný trest by mohl být až poslední možností. Důležitější by byla spíše pohružka trestu.

Otázka tělesných trestů je složitá a existují stejně tak argumenty pro i proti. Podle mého názoru by tělesné tresty do školy patřit neměly.

Dobromila (1944): „Celkově na školu vzpomínám dobře. Vztah učitele a žáka, no tak to vůbec, to byl respekt. Co pan učitel řekl, to muselo platit. Jednak pan učitel zařval a bylo ticho, jednak byly aji fyzické tresty, lepnul a bylo a myslím si, že to bylo v pořádku nebo jak to slyším dneska, co ti učitelé musí, co ty děcka si dovolí... Žádná debata ve škole, vůbec nic. Učitelka, nebo učitel něco přednesl a my jsme se to museli doma naučit. Ve škole se to přezkoušelo. Jinak vůbec. Dneska se debatuje, učitelkám se skoro tyká, to neexistovalo.“

Jindřiška (1952): „Tohle není z mých vzpomínek, ale moje kamarádka neustále vzpomíná na školu, kde se křičelo, šílený strach ze školy, šílený stres, že pan učitel hrozně řval. Fyzické tresty za nás fungovaly. Já si nevzpomínám, že by na mě někdy někdo křičel. Vím třeba, že náš třídní učitel teda řádl řádně.“

Jaroslav (1952): „Když jsem neměl úkol, byla poznámka, nebo jsem dostal rákoskou, kterou jsem si musel jít sám uřezat před školu. Přes prdel nebo přes prsty, po konečkách. Jsem dostal dvacetkrát po ruce a pak jsem musel psát. Ale to tak aspoň hodinu, než ty prsty začaly zas fungovat. Takže bylo to přísné, velice přísné. Ve škole byla velká autorita. nepřipouštěli si děcka k tělu. Dneska, jak to vidím, co musí učitelé zažít s děckama, to je síla. Ti učitelé dneska, jednak je hodně učitelek a ti kluci spíš k tomu chlapovi.“

Jana (1957): „Že bych se školy bála, to vůbec. Já jsem dokonce chodila i do družiny se mi zdá. Neměla jsem nějaké nepřátele, nebo že bych se někoho bála. Ani učitelů jsem se nebála, nebyl problém.“

Lumír (1957): „Tak já jsem jako byl až zbytečný jedničkář, ve škole nebyl problém. Nebyl mezi náma a učitelama nějaký velký kamarádský vztah, ale měl jsem pár bezvadných učitelů... Strach ze školy, to nevím, spíš třeba nervozita bych to nazval. Dneska děcka si ze školy vůbec nic nedělají. Oni to berou jako samozřejmost. Co jim ti učitelé tak můžou?“

Věra (1959): „Na školu vzpomínám dobře. Já jsem nikdy neměla nějaké problémy nebo průšvihy. Děcka na srazech vzpomínají na strach, jak nás učitelka valila po prstech kvůli psaní. Já si na nic takového nepamatuju...“

Autorita k učitelům byla určitě, u nás v rodině určitě. My jsme doma neměli šanci. Doma platilo, co řekla učitelka, to byla pravda. My jsme k tomu byli tak vedeni. Vždycky měl učitel pravdu...

Dneska se vymyslelo, že byl stres ze školy, ale já jsem ho neměla, nikdy jsem to tak neviděla. Já nemám pocit, že by mi ve škole někdo ubližoval. Ale oni, že byly děcka týrané a kdoví co a nervy z učitelů. Ale podle mě, já jsem teď vyfasovala třídu po kolegyních a rodiče mi na schůzkách řekli: „no konečně chodí děcko do školy rádo, kluk se nepočůrává.“. No to mi přijde hrozné. Takže já si spíš myslím, že to je o člověku a zase se některých učitelů budou bát a jiných ne.“

Milan (1979): „Chodil jsem do vesnické školy kde se děcka potkávaly s kantorama nejen ve škole, ale i mimo ni, na hřišti, v parku, v obchodech a na zastávkách. Takže naše vztahy byly přátelské a lidi, teda děcka a kantoři se mezi sebou znali mnohem víc. Bylo to spíš takové hodně osobní.“

Zuzana (1981): „Nás hodně do školy nutili. My, když jsme dostali špatnou známku, tak jsme za to dostali. Naši hlavně chtěli, ať ze mě něco je. Mi to ve škole šlo, neměla jsem problémy, všechno mě bavilo. Dneska děcka taky mají třeba horší známky. Myslím si, že ti rodiče je k nějakému učení ani nevedou, nebo k tomu, aby měli dobré známky. Děti chodí nepřipravené. Přijdou ze školy, hodí taškou a jdou ven. Děckám třeba dneska vůbec nevadí, že mají důtku, nebo dvojku z chování. Dneska po děcku pomalu ani nemůžeš chtít, aby vstanulo, když učitel vejde do třídy. Oni sedí, nohy málem na stole. My jsme museli sedět s rukama za zády a ani promluvit. Dneska děcka pořád vykřikují, jsou taky sprosté. Oni mají pocit, že si můžou dovolit všechno, že nikde není žádná hranice, že je něco co nesmí. Děcka jsou agresivní a já si myslím, že se neměly rušit tělesné tresty. Někdy je to potřeba.“

V otázce šikany se moji respondenti neshodli v názoru, zda je šikana problém moderní doby, nebo zda jde o dlouhodobý problém. Každý respondent vychází ze svých zkušeností, které se hodně liší. Jasně je, že s přibývajícím věkem dítěte se vše víc řeší a může to tak vypadat, že šikana je dnes mnohem častější než v minulosti.

Dobromila (1944): „To víte, že se kluci bili, ale že by jeden druhého vydíral, nebo šikanoval, že by bral svačtinu, nebo chtěl peníze, to nebylo. Že by utlačovali ty

slabší, to ne. To bylo spíš takové kamarádké, to víte, že se kluci poprali, tak kluci jsou kluci, že. Ani záškoláctví nebylo, nebo že by měl někdo neomluvenou hodinu, to si nepamatuju.“

Jindřiška (1952): „Za mně byla šikana, určitě byla a byla i docela zlá. Šikana byla, ale to se neřešilo. Dneska se o tom víc mluví a víc se to řeší. Ale vždycky byli ti silní a ti slabí. Možná to tehdy bylo i horší. A rozhodně se tomu neříkala šikana.“

Jaroslav (1952): „Šikana byla a bude vždycky. To je dané. Ti kluci to mají nějakým způsobem v genech. To bylo od doby lovců mamutů. Někdo je výše, někdo je níže.“

Jana (1957): „Šikanu si nepamatuju. Spíše holky i holkám zvedaly sukně.“

Věra (1959): „Byly takové lumpárny, že ten seřezal toho a ten toho, ale že by někdo někoho likvidoval a my jsme o tom věděli a neřekli, to vůbec ne. Dneska k té šikaně má tendenci sklouznout všechno. Požduchávání bylo vždycky, možná ne v takové míře, ale vůbec šikana, slovo šikana se nepoužívalo. Nevím, že by se za nás někdy něco řešilo. Že by někdo psychicky nebo úmyslně fyzicky deptal, to si nepamatuju.“

Milan (1979): „V našem ročníku nebyla šikana a navíc za nás tahle problematika ještě do takové míry neexistovala a pokud jo, tak se o tom nemluvílo. Občas jsme se porvali s klukama z vyšších ročníků, ale šikana to rozhodně nebyla.“

Zuzana (1981): „Šikanu si nepamatuju. Jedna holka u nás se hodně prala s klukama, ale jinak ne. Ted' se na poradách i na 1. stupni pořád mluví o šikaně. Ono se to ani neřeší, jenom se dávají důtky, nebo se zvou rodiče. Někteří rodiče se zajímají, někteří ne. Některé třeba zajímají jenom známky. Vůbec je nezajímá jaké je děcko v hodině, jak jim to jde. Dívají se jenom na známky. Ale zas jenom někteří rodiče. Někteří rodiče mají opravdu zájem.“

6. 2. 3. Volný čas

Velkou změnou oproti starším generacím je množství volného času, který dnešní děti mají. Dříve se děti podílely velkou měrou na chodu domácnosti, dnes jde o základní povinnosti typu úklid pokoje, pomývání nádobí, vynášení koše. Děti jsou oddalovány od práce jak jen to je možné a je jim dopřávána volnost a bezstarostnost.

Dobromila (1944): „Volný čas na učení jsem měla; že by mi to zas šlo úplně bez učení, to zas ne. Jako volný čas pro sebe, to si nepamatuju vůbec. Já spíš s těma zvířátkama jsem byla ráda. Jak jsem byla malá, tak jsem lezla do kurníku a s kuřatama jsem si hrála. Jak to bylo malé, tak jsem kolem toho chodila, to bylo samozřejmě... Kamarádku jsem měla, ale já jsem měla doma víc povinností, oni neměli pole. Taky babička už byla stará, tak bylo potřeba kolem ní dělat a cosi navařit a tu podlahu, tu jsem musela drhnout sama. To tehdy nebyla taková volnost. Si nepamatuju, že bych se sebrala a někam odjela; za celé dětství ne.“

Jaroslav (1952): „Škola, o tom moc velká debata nebyla, protože můj celý život, dětství, bylo o tom litat, běhat v přírodě.“

Jana (1957): „My jsme měli hodně volného času, jak děcka no.“

Lumír (1957): „Já jsem přišel ze školy a já jsem automaticky byl pořád venku. Já jsem měl tolik volného času, my jsme to prohýřili na kole a čundrovalo se a chodilo s partou kluků tady z okolí.“

Věra (1959): „Lítali jsme po venku jako děcka, žili jsme na potoku kolem olšiny, po stromech jsme ložili a já nevím co všechno. Aji do lesa jsme chodili, ale když byl třeba oběd, taťka písknul a my jsme museli být do minuty doma. Jinak by byl kravál; já nevím, protože my jsme vždycky byli. Jakýsi respekt jsme k našim měli, i přesto, že nás v životě nepraštili. Volnost, ale vždycky museli vědět, kde jsme.“

Irena (1975): „Volný čas umí dneska děcka naplánovat jenom tím, že sednou k televizi a nebo hrají hry. Počítač a televize je mění i třeba fyziologicky. Jeden kluk u

nás, ten už je teda starší, ale ten trávil 9 hodin denně u počítače. Bledý, nevyspalý, mimo. Počítač děcka izoluje.“

Milan (1979): „No, škola končila ve dvě hodiny, takže pokud jsem neměl sportovní aktivity v rámci školy, což bylo 2x týdně kdy jsme hráli míčové hry, tak jsem byl doma, kde jsem si musel udělat úkoly, pomoci něco málo doma a pak jsem měl času, že jsem nevěděl, co s ním.“

Nikola (1985): „S dětstvím se mi spojí bezstarostnost, hračky, škola, dobrodružství, strach z rodičů a spousta spousta času při cestě ze školy.“

Starší generace neměly moc příležitostí navštěvovat zájmové kroužky. Jednak možnosti na vesnici byly omezené a jednak důraz na důležitost organizování volného času dětí je až záležitost současnosti. Dětství starších generací bylo spíše spontánní a neřízené.

Jindřiška (1952): „Ve volném čase jsem chodila na trávu králíkům, litali jsme po lese, sbírali hříby, já nevím co, prostě jsme litali. Velký vliv na mé dětství mělo to, že u nás v hospodě byl sál a byla tam tělocvična. My jsme všichni uměli cvičit. Nás nikdy nikdo neučil cvičit, ale my jsme všichni cvičili. Bylo to stylem pokus – omyl. Když začlo promítat kino, my jsme chodili do kina, ať to bylo přístupné nepřístupné. I nepřístupné filmy jsme viděli, ale to nikdo neřešil.“

Jaroslav (1952): „Dolů z kopce, přes naše pole, bo my jsme měli pole, tam bylo hřiště a taková obrovská olšina, kde bych se chtěl aji nechat pochovat. Relativně tam jsem strávil to své dětství. Jsme byli v té olšině. Čas jsme si vždycky udělali. Taky nás tam chytil rybář, bo jsme tam chytali a taky šípky jsme tam skákali. Tam jsme si stavěli různé hráze a tam jsme se učili plavat. My jsme toho museli dělat moc a přitom jsme kopali různé bunkry na břehu pod kořenama stromů. Ten bunkr vydržel 3 roky. Tam jsme měli válečné porady, jak budeme sousedy přepadat, „no přece nám tady nebudou chodit, to musíme obklíčit“. Válečné totemy a tenkrát šel taky Zoro a Vinnetou v televizi. Byla televize, ale to byla taká televize nic moc. Sem tam jsem viděl televizi, ale minimálně. Že bysme nějak seděli u televize, jak se to teď běžně děje, to nehrozilo.“

Když tatka byl doma, tak byl opilý a nadával a bil, takže jsme zdrhali. Já jsem byl radši u sousedů než doma.

Tam v té olšíně jsme ty pikle na sousedy a jak a co, že tam mají hrušky a jak je přepadnem. Jeden soused, měl tak těch 90 roků, a my jsme na něho pikle dělali a strašili jsme ho. Dneska musím říct, že to nebylo od nás moc pěkné, no ale kluci, no. Tež jsme aji dostali, když jsme něco takového vyvedli. Čím jsme byli starší, tím nás tatka víc zapřahal.

K tomu lyže, bruslení na rybníku. Propadnul se rybník a kdo tam spadnul? No já. Kdo to vletěl mezi stromama s těma lyžama a polámal se? No jasné, já. Kdo nejdál skočí? No já, ale jsem se samozřejmě dokřupal. My jsme byli takoví kujóni, že jsme jezdili na lyžach mezi stromama, ne po louce. A zas, kdo spadnul? No já. Jak jsme porostli, tak jsme začli stavět bunkry na stromech. Jako děcka jsme vyšpekulovali, že si uděláme kajak. Měli jsme plán, že z té naší olšiny po potoku doplujem až do moře. Taky jsme pytláčili, musím se přiznat. Dneska by z nás rybáři neměli rádi. Nás stimulovaly ty Verneovky. Tak, jak dnešní hrůzy stimulují dnešní děcka. Pohádky začnou ráno, to je prakticky samé střílení a vraždění, tak jak ty děcka mají vypadat. Za nás byly Verneovky, Zoro, 7 tankistů a pes. Luky, šípy, Vinnetou. Spíš jsme byli takoví romantici.

Moje děcka jsem vždycky vedl k lásce k přírodě, chodili jsme po horách a na lyže. I když já nevím, co ty dnešní děcka mají za zážitky. Dneska to dětství, to je nuda.“

Jana (1957): „Vím, že jsme si hrávali na potoku hodně a tam jsme měli různé domečky mezi těma kořenama. Vody bylo málo a taky vím, že jsme si hrávali na Indiány. Já jsem si hrála více s klukama.

My jsme s děckama vždycky šmějdili po půdě, staré oblečení, našli jsme jakési klarinety a hráli jsme si na doktory. Vím, že jsme se hodně schovávali do sena, že jsme hráli v seně nějaké hry...

Nebyla jsem velký čtenář, to ne. My jsme měli hodně knížek, třeba Neználka, Pejska a kočičku. Naši nám kupovali knížky, ale mě spíš bavily ruční práce... My jsme měli televizi mezi prvními ve vesnici a všichni se k nám chodili dívat. Nepamatuju si, že bysme se dívali a nebo na co. Ale teď si uvědomuju, že jsme měli televizi v pokoji...

Já jsem strašně ráda měla hudbu. Strašně ráda jsem zpívala. Co mělo konec, to bylo mikrofon a už jsem zpívala. Tatka byl pokrokový, tak jsme měli i tranzistor.“

Lumír (1957): „Hráli jsme hokej, stavěli jsme bunkry. Na život se žilo. To už dneska není. A jinak fotbal, kolo. Jizev tu mám.

No a taky jsem četl a čemu jsem propadnul, to byla stavba modelů, dřevěných chaloupek, které mám dodnes. Do kina jsem chodil – všechny westerny jsem viděl v kině, ne v televizi.“

Věra (1959): „Taťka s námi chodil lyžovat, sáňovat jak jsme byli malí. Chodili jsme do kina. Mamka si vždycky stěžovala, že na panenky jsem nebyla. Tím, že tu byli bráchové, tak mě to spíš táhlo na ten potok. Chodili jsme bruslit s nima, všechno s klukama. Jsem uměla perfektně střílet z trubky. Lanovka, ta byla přes potok. Věčně s klukama, nebo se v létě hrálo na schovku. Vyloženě, když nerubalo, my jsme opravdu byli venku. S klukama jsem hrávala fotbal. Mě víceméně organizovali ti kluci, protože my jsme byly 2 holky a obě jsme byly v brance. Ale to bylo furt takové. Oni teda měli úžasné nápady a furt se něco dělo. Jsme hráli na schovku v kukuřici. Děda hvízdnul a my jsme museli domů, tak samo večer. A museli jsme vždycky být do šera doma...

Že bych četla knížky, to až jsem byla starší. Nám hodně naši četli, ale že bych já? Televizi jsme měli mezi prvníma, to jsme si hodně považovali a všichni se k nám chodili dívat. Byl jeden program, postupně to přibývalo. Měli jsme houpačku, kolobku, kolo. Na kole jsem lítala furt. To jsme hodně brzo jezdili. Měla jsem ve dřevě takovou kuchyňku a tam jsem měla skleničky od léků, žádné nádobíčko, to jsme neměli. Nebo konzervy od jídla, co se vyhodily. Co jsme si vymysleli, to jsme si udělali. Tak jsme se blonskali...

Naším vzorem byl Vinnetou – to byla naše doba. Já jsem to poprvé viděla v kině, obrovské plátno, tož to jsme hltali. My jsme si na Indiány hráli v lese s holkama. Jsme se přivazovali ke stromu. Ale jinak ani nebylo z čeho ten vzor, televize až tak nebyla. Můj vzor byla moje mamka, učitelka ve školce. Já jsem musela přijít ze školy a abych se nepoblonskavala, já jsem chodila za dětma do školky. To mě bavilo. Kluci, ti byli jaksi napospas. Taťka míval odpolední, tak tady nikdo nebyl. Jinak chodili jsme třeba krást třešně nebo jabka. Nebo jsme měli stodolu a furt se skákalo do sena, nebo kluci dali štamprlu psovi a pozorovali, co bude dělat...

Brusle jsme měli, lyže. To naši po téhle stránce byli pokrokoví. Se mnou by volný čas děcek snad ani nešel srovnat. My taky dneska žijem poněkud jinak. Či moje mamka chodila lyžovat v mojem věku? Nebo já nevím. Ty zážitky byly jiné a oni taky trávili naši čas úplně jinak, ta generace lidí. Ted' nejde srovnat nynějšího

pětapadesátíka a tehdejšího. To byl už pro mě starý člověk. Ted' zdaleka není. Ted' jsou daleko čipernější ti lidi.“

Irena (1975): „Já jsem si hrozně ráda kreslila. S tím jsem se zabavila. Chodili jsme do družiny, z družiny vždycky jsme šli k prababičce a tetě, ty bydlely vedle. Ony nám četly a my jsme si kreslili. My jsme nepotřebovali nějaké ty televize, to tehdy nefrčelo, nebylo tam ani co. Hodně nám četli pohádky. Pak doma jsme si hodně hrály se švígrou s balonem a badbinton. A v zimě jsme s děčkama jezdili na sánkách, na lyžích hned za chalupou. Já jsem hodně ráda četla. Hlavně ta příroda a takové věci. A to mi vlastně zůstalo. Nebo jsem si něco koukala sama i v dílně u tatky. To nebyl problém. Měla jsem kamarádky, ale odpoledne po návštěvách jsme moc nechodily, protože jsme byly v té družině každý den do půl čtvrté...“

Rodina určitě ovlivní člověka, nejenom jeho genetiku, ale to, co vidí u rodičů, jak se k němu chovají, jak se oslovují, jak tráví volný čas. Opravdu je jednodušší zapnout děcku ten čudlík. Já chápu, že rodiče mají práci, ale oni si neuvědomují, že ta přidaná hodnota – proto si ty děti pořizovali, aby jim dali něco ze sebe. Oni by si měli uvědomit, že v tom věku se jim opravdu musí věnovat a potom později budou mít třeba míň starostí když budou ve vyšším věku. Je snadnější si zajít do kina, než si povykládat nebo si přečíst knížku a povykládat si o té knížce. Chce to tu námahu, vlastní, osobní...“

My jsme do lesa chodili. S holkama jsme si hodně hráli v lese. Měli jsme bunkr a kroniku a plnili jsme úkoly. Měla jsem kolo, koloběžku a litali jsme po příjezdové cestě.“

Milan (1979): „Většinou jsem lital s děčkama venku a hrál si dětské hry, byl na hřišti a nebo si hrál s pastelkama a omalovával omalovánky. To jsem fakticky miloval. Doma na vesnici byl to bezstarostný život. Člověk si odbyl povinnosti a mazal k rybníku, který byl kus od domu a nebo jsme se ráchali v potoce, který tekl přímo pod domem...“

Televize mi v malém věku celkem nic moc neříkala, ale samozřejmě jsem se díval na večerníčky a po nich jsme chodili spát a přes den na to nebyl čas, protože my na vesnici trávíme maximum času na hřišti nebo u dobytka. Ale sledoval jsem pohádky. Dnešní děcka tráví míň času sportem a s kamarády obecně. Vidím to dobře u nás na vsi. Žijeme v době technického rozmachu a dnešní děcka mají mobily, mají internet a jejich

život je orientovaný na vysedávání doma, neosobní kontakt s přáteli, tráví spoustu času na x- chatu a to už od útlého věku a jsou otylejší.“

Zuzana (1981): „My jsme si většinou hráli na zahradě. Byli jsme hodně doma, na zahradě, nebo před barákem. Hráli jsme třeba badminton, volejbal. Nikde jsem nejezdila, ale spíš jsem si hrála se ségrou. Nemohla jsem třeba jen tak odjet ke kamarádce. Hodně jsem byla se ségrou, i když jsme se pořád hádali...“

V televizi jsme se dívali třeba na Šmouly, mohli jsme se dívat do osmi hodin. Naši řekli ne, tak ne. Žádné horory, třeba nějaké seriály, večerníček. Dneska mi kluk řekne, že si o víkendu pouštěl na dvdčku horor. Nás třeba televize tak nebrala, čas jsme trávili venku. Nám ani tolik nevadilo, když nám zakázali televizi, jako to, že nemůžeme ven... Nudu si pamatuju jenom když jsme se pohádaly se ségrou, protože jsme si hráli furt spolu.“

Nikola (1985): „Trávili jsme více času venku, hodně jsme si hráli venku společně s dětma, teď si dětska moc spolu nehrají. K počítači se vejde jen jeden. taky jsme měli spoustu omezení, co se televize týče, museli jsme chodit brzo spát. A taky, aspoň u nás, dost velká autorita rodičů. to dost rozdíl oproti dnešku. Děti můžou snad všechno.“

Nikola (1984): „Litali jsme venku, dneska děcka sedí za počítačem a jinak nic, bez techniky se ani nezabaví. Já jsem po škole vždycky šla ven, lezla po stromech, nějaký sport, nebo kniha.“

Právě dobrodružství a zážitky jsou podle mých respondentů hlavním rozdílem mezi nimi a současnými dětmi. A naopak množství navštěvovaných kroužků je v současnosti mnohem větší než býval

Co se týče zájmových kroužků, před rokem 1989 vzpomínají respondenti většinou na Pionýr, nebo SSM. Další kroužky byly spíš výjimkou a většinou se za nimi jezdilo do sousedního města Frýdek – Místek.

Dobromila (1944): „Na vesnici nebylo tolik možností. Já jsem do žádného kroužku nechodila. Chodila jsem do Pionýra, do SSM. Já si ani nepamatuju, že by

někdo nechodil do Pionýra. Pionýr mi ale neutkvěl v paměti. Na 1. máje se muselo do průvodu nebo byl lampiónový průvod, tak to se muselo jít.“

Jindřiška (1952): „Já jsem absolutní nepřítel organizovaného volného času. Já jsem vždycky chtěla být svým pánem. Vyloženě jsem nesnášela, když jsme šli do Pionýra, nebo do náboženství, nebo jezdit na tábory. A brácha to samé. Já jsem si vždycky chtěla dělat co jsem chtěla. Ale jako byly kroužky, děcka chodili do Pionýra, do klavíru, do baletu.“

Jaroslav (1952): „Já jsem měl fotbal, cvičák, hasiče, SSM a Svazarm, Pionýr. Pionýr nebyl povinný, byla to zájmová organizace. Vím, že jsme hráli divadlo, to bylo na nějaké výročí. V Pionýru, to nebylo tak politické, jak se o tom mluví, my jsme chodili bruslit, na vycházky jsme chodili. Jako byla tam ta politika, že někdo měl výhody. Možná ve městech to bylo víc, ale v těch dědinách... Někdy to bylo ostřejší, ale co já si pamatuju, my jsme tam chodili rádi.“

Jana (1957): „Já jsem hrála na klavír, ale že by mě to bavilo? Byl Pionýr, ale nic si z toho nepamatuju. No, byly Jiskříčky, ale co jsme dělali, to už nevím. Vím, že se jezdilo na tábory.“

Lumír (1957): „Chodil jsem do klavíru, to byla dřina a ani nevím, jak jsem se k tomu dostal. A pak jsem měl ještě Lidušku – výtvarku. To bylo každý pátek. Pátek bez Lidušky, to by nešlo.“

Věra (1959): „Do kroužků jsem nechodila. Chodila jsem jenom do Pionýra. Hlavně si napamatuju, že by nějaký kroužek byl. Do Pionýra a do hudebky, na klavír do města, jsem chodila do 3. třídy 2x týdně. Já si nepamatuju, že by byl Pionýr nějak politicky laděný. My jsme tam chodili hrozně rádi. Spíš jsme chodili do lesa, nebo se učili o přírodě a takové. Nebo do tělocvičny se chodilo cvičit.“

Teď se mi zdá, že se to děckám mnohem víc organizuje ten čas, nebo je tendence, že rodiče tlačí, aby byl každý den jeden kroužek, aby jim to volno jaksi zabavili. To já jsem šla co nejdříve domů. Já jsem byla ve 12 doma. Jenomže buď doma někdo byl, ale oni spíš ať děcka nezůstávají samy doma, protože doma nikdo není do 4, do 5 hodin. Oni se bojí, aby děcko nebylo samo doma, gó, to malé. Oni je dokonce tlačí, my jsme

dokonce zavedli, když nebylo tolik kroužků, že je knihovna do 2 hodin. Aby oni mohli čekat v knihovně a nedělali binec po chalupách. A rodiče se je bojí nechat doma. Je taky pravda, že za nás ti rodiče, maminky byly víc doma. Nechodil každý do práce. Babičky byly mnohem mladší, do důchodu se chodilo dříve. Všechno je to jakési jiné.“

Irena (1975): „Já jsem vždycky chodila do strašně moc kroužků. Mamka skoro neměla přehled, v jakém kroužku zrovna jsem. Na 1. stupni jsem chodila do dopravního kroužku, jízdu na kole jsem měla povolenou až když jsem udělala dopravní kroužek. Myslím, že to byla 5. třída. Gymnastika, volejbal, nějakou dobu jsem chodila do obojího a pohybová činnost mi zůstala. Chodila jsem do výtvarného kroužku. Člověk se tam naučil jak vycházet s různými lidma ve společnosti, jak se pohybovat ve skupině.

To byl vlastně řád, který já jsem chtěla. Do školy se musí a v tom volném čase, ten se musí uspořádat. Když se pro něco rozhodneš, tak u toho máš zůstat. Chodila jsem tam, na to dohlíželi rodiče. Když už jsem se tam přihlásila, tak to odchodím. Jediné, co byl problém, byl sborový zpěv. Tam nikdo nechtěl chodit, ale museli tam chodit všichni, kdo aspoň trochu uměli zpívat. To byla strašná nuda.

Ted' si myslím, že děcka, třeba děcka u nás chodí do sboru úplně dobrovolně, ale podle mě je to na osobnosti vyučujícího...

Já třeba vedu přírodovědecký kroužek. To chce po tobě činnost, tu práci a ty děcka to chtějí. Když nemají to přesvědčení, tak s tím skončí. Děcka jsou ve věku, kdy si chtějí hrát, mají hodně energie, kterou rychleji obnovují a oni tu energii, pokud to není úplný introvert, tak se hlásí do kroužků. Třeba pak na vyšším stupni je to slabší. I když dneska mají děcka ten volný čas, ony si ho neumí zaplnit. Pokud se nedělají ty věci, kroužky, pravidelně, tak ty děcka to přestane bavit.

Volným časem určitě jde děcka usměrňovat, protože mají řád. Vedu taky volejbal. Já si myslím, že více práce než ve škole mám zadostiučinění v tom volejbalu. Že spíš vychovávám děcka tím, že jim dám víc v tom volejbalu, celostně i co se osobnosti týče, víc než ve škole. Když mají řád, 3 x týdně trénink a na tom tréninku jsou půl hodiny předem a budou holky učesané, pití s sebou nachystané, prostě ta systematika. Jak u výcviku psa, to je prostě to samé. Jakmile ten jedinec nemá řád, tak dělá binec, protože nemá řád. Děcka chtějí, aby se jim někdo věnoval a chtějí mít nějaký pořádek i když to třeba neví.

Rozhodně ten volný čas podle mě je tou možností toho usměrňování toho děcka. Ale musí spolupracovat rodiče. Když máš doma to vedení, že když máš trénink, tak tam

jdeš a ne hned při nějakém „mi se nechce“ – „tak zůstaň doma“. To ne. Zase, je jednodušší zůstat doma a jít na počítač, místo aby tam se sebou něco dělaly, sportovaly a myslely.“

Zuzana (1981): „Chodila jsem do kreslení, to jsem jezdila do města. Pak jsem hrála na klavír. Co se týká sportu, tak ten mě bavil. Do klavíru jsem nejdřív nechtěla chodit, ale pak se mi líbilo, jak hraje ségra a tak jsem se přihlásila. Vím, že jsem chodila do Pionýra, měli jsme modré košile a červené šátky a hráli jsme různé soutěže. Taky jsem chodila do turistáku. Neměla jsem ani tak moc volno, protože jsem pořád měla kroužky...

Hodně záleží na tom, jestli ty kroužky děcka dělají dobrovolně nebo ne. Když děcka něco baví, tak jsou úplně nadšené, vyprávějí, co dělali. To samé třeba se sportem. Rodiče chtějí, aby jejich dítě bylo sportovně nadané, tak ho dají do sportovek, ale ono třeba neumí ani kotoul...

Děcka dneska nemají zájem o kroužky, radši se baví samy. Mám ve třídě kluky, kteří se mi zdá, vyrůstají jenom na té televizi. Třeba to násilí. Dneska kluci ubližují i holkám, perou se mezi sebou. Pořád řeším nějaké ublížení na zdraví, děcka jsou agresivní.

Nikola (1984): „Já jsem nechodila nikam. Nechtěla jsem. Radši jsem litala venku a šplhala po stromech.“

6. 2. 3. 1. Hračky

Důležitým artiklem dětského světa jsou hračky. V minulosti se hračkám nepřikládala důležitost, hračky se vyráběly doma, ručně a dítě si tak muselo vystačit se svojí fantazií. Dnes jsou hračky vyráběné z nejkvalitnějších materiálů, jsou elektronické, pohyblivé, interaktivní.

Především stojí za zmínku, že klasické hračky jako autíčka a panenky jsou pořád v módě, ale děti si s nimi už nehrají tak dlouho jako jejich rodiče nebo prarodiče. Dříve z toho vyrostou.

I menší děti si dnes přejí pod stromeček mobily, mp3 přehrávače, notebooky, play stationy i televize. Děti podléhají vlivům svých vrstevníků a reklamě. Mezi

oblíbené hračky stále patří plyšáci a stavebnice. Děti považují za hračky také živá zvířata, které se těší velké oblibě. V Palkovicích by si nejvíce dětí přálo živého koně.⁴

Dobromila (1944): „Měla jsem takovou panenku, handřenu, ne jako dneska jsou ty pěkné panenky a babička mi na ní uháčkovala oblečení. Hračky jsme dostávali na Vánoce. To se na stromek pověsily jabka, ořechy, mamka napekla takové tvrdé cukroví a to se pověsilo, no a bylo to. Žádné kolekce. Dneska pro ty děcka není nic vzácnost. My jsme víc než hračky dostávali praktičtější věci, třeba tepláky, cosi na oblečení – a to se třeba přešívalo ze starého oblečení.“

Jindřiška (1952): „Nejoblíbenější hračky byly u sousedů; moje kamarádka byla opečovávaná, ona všechno měla. Oni byli hrozně hodní a ona mi musela ty hračky půjčovat a pak na mě byla našťvaná; třeba kočárek.“

Jana (1957): „Kluci měli auta. Jasně, že toho nebylo tolik, kolik toho je dneska. Ale já si myslím, že jsme nebyli zase, že bysme neměli. Jak bylo něco nového, tak tatka byl zas takový, že, neříkám, že jsme měli všechno, ale třeba nám koupil bumerang.“

Věra (1959): „Moje nej nej hračka byl můj malý plyšový medvídek. Malinký bílý. Pak jsem měla bílý velký kočárek a ten měl obrovský úspěch. Mi se nezdá, že bych měla pocit, že mi něco chybí. Stromek na Vánoce byl vždycky, kupa dárků určitě, vždycky knížka byla pod stromkem, jakési oblečení, jakási hračka.“

Irena (1975): „Hrála jsem si s panenkama, ale taky auta. Na panenky jsem šila, pletla. Taky jsem si hrála s balónem, s medvědem.“

Milan (1979): „Nejoblíbenější hračka ve věku od 1. do 5. třídy bylo autíčko na dálkové ovládání. Neměl jsem ani vycpaného medvěda, ani slona. U nás v rodině se na to nehrálo. A navíc na takové blbiny nebyly prachy. Moji rodiče taky pocházeli z chudých poměrů a taky nedostávali žádné dárky ve formě plyšáků a tak podobně. Hračky měly obyčejně někdy i doma dělané a tento styl přenesli a do naší výchovy, takže jsme radši dostali ovoce než nějakou hračku.“

⁴ z vlastního výzkumu o proměně hraček, rok 2005, Palkovice

Zuzana (1981): „Měla jsem nejraději auta, ale i panenky. A taky jsem měla koníčka. Naši mi museli kupovat koně, protože já jsem vždycky chtěla mít koně. O Vánocích jsme měli stromek, psali jsme Ježíškovi. Dostávali jsme hodně dárků.“

Množství hraček závisí na finančních možnostech rodiny. Dnešní děti žijí v blahobytu a jsou svými rodiči často rozmazlovány. Starší generace byly vychovávány skromně a dnešní rodiče a prarodiče tak kupují svým dětem to, co sami chtěli, ale nemohli mít.

Dětské sny a přání jsou ukazatelem dětské duše. Přání dnešních dětí se liší. Důvodem je především jiná doba. Žijeme v době technických vymožeností a informačních technologií a děti pouze napodobují svět dospělých.

6. 2. 4. Proměny

Dobromila (1944): „Není to ani dětství, ty děcka ztrácí hodně u tych počítačů a u toho a ani nemají, jednak nemají žádnou práci – oni už od dětství nemusí nic dělat, jednak mají všechno, na co si vzpomenou a to taky není dobře. Jdete do obchodu a tam mamka s děckem a „chceš takovou šunčičku, nebo takovou šunčičku?“ Dneska jsou ty děcka ochuzené o to dětství. To není žádné dětství, oni jsou skoro dospělé. Oni se mezi sebou baví o tym počítaču a já na ně čumím. Já tomu vůbec nerozumím. Oni jsou daleko vepředu, myslím. Že my jsme byli takoví víc dětští. Dnešní děcka mají víc vědomostí z televize, tych časopisů, to nebývalo. Jsou chytřejší, než jsme byli my.“

Já dneska třeba pořád šetřím, protože u nás nikdy nebyl nadbyt, ale ty děcka, oni jdou, koupí si na co mají chuť a když nemají peníze, tak jdou a ukradnou. Děcka dostávají kapesné, my jsme neměli kapesné ani náhodou.

Jindřiška (1952): „Někdy možná děcka jsou malí dospělí, ale zas jak kdo. Oni se možná snaží vystupovat jako dospělí, ale někde jsou pořád malí. Na jedné straně jsou dospělí, ale přece jsou děcka.“

Děcka dneska jsou vším zavalené. Ale to jak se děcka ptají, jestli jsou tak jiné a hrozné, to se nedá říct, hrozné nejsou. Jsou chytřejší, sebevědomější a jsou víc opečovávané, ale to může být můj pohled. Já si myslím, že mají všeho moc a nemají tu hranici. My přece jen nějaké hranice měli a nebyly od Boha; my jsme byli bezbožní.

V 74. roce, když jsem začla učit, děcka poslouchaly, nebyl problém nekázně. Spíš se neučily. V 74., to byla ještě totalita, takže byly vytipované děti, aby se jim neublížilo, aby byly preferované. Já jsem přišla do třídy, děcka se postavily, sedly a začalo se učit. První neukázněný žák se objevil asi v roce 78. Chodil si po třídě, neposlouchal, nepsal úkoly. My jsme na něho všichni hleděli. Ted' máte ve třídě 20 takových.

Třeba ted' jeden učitel, který učil celý život, šel do důchodu a za 2 roky se vrátil suplovat na nějakých pár měsíců a už by nikdy nešel. Za ty dva roky se to tak změnilo.

Zlomilo se to po revoluci, protože ne děti, ale rodiče těch dětí neuměli žít v demokracii, oni nevěděli, co to demokracie je; odkud by to taky měli vědět. Oni si mysleli, že demokracie je, že si každý může dělat, co chce a to přenesli i na ty děti. A ještě dneska, rodiče dnešních dětí neumí v demokracii žít. Byla kázeň, každý měl v občance razítko, aspoň teda na dědině. Kdo nepracoval, byl zavřený. Jakási kázeň byla. V momentě, kdy se to zlomilo, oni nevěděli co. Začali bezdomovci, všichni začali krást, nadělaly se dluhy, neplatily se dluhy. My jsme neuměli žít v demokracii, protože nás to nikdo neučil. Já, která jsem byla vychovan, nevychovaná, já jsem měla demokracii pořád. Se mnou to neudělalo nic. Ani jsem nekradla, pracovala jsem. Tam se to moje dětství vlastně zúročilo. Pro mě se nic nezměnilo, protože já jsem doma měla demokracii.“

Jaroslav (1952): „Já nevím, co ty dnešní děcka mají za zážitky. Dneska to dětství, to je nuda. Ty děcka díky té televizi jsou strašně dopředu. Oni mají to dětství strašně rychlé. Pár tych kluků správných tady je. Ale nemůžou omezovat starší lidi, důchodce, když tady lidi chodí a oni si tady udělají dráhu a jezdí na horských kolech. Když ty se polámeš, tvoje věc, ale proč bys měl ublížit druhému.

Nebo jak střílí dělobuchy, tak jim naznačím, že to není ten správný směr. Demokracie není o tom, že si můžeš dělat, co chceš. Demokracie v Americe, tam je trest smrti. Kdyby tu byla taková demokracie, můžem vraždit, můžem všechno.

To dětství dneska je o něčem jiném. Ty děcka nemají ty zážitky co my a čím dál to bude o něčem jiným. Ona ta technika, která je, ty zážitky jsou takové, že já chodím na polikliniku cvičit a tam chodí děcka cvičit, protože oni mají skoliózu. A všechno možné, oni budou trpět mozkově, protože nemají nic jiného než počítač a hry a nic jiného nevidí. Mají zážitek ten, že venku svítí sluníčko a oni sedí doma a hrajou hry. To budou, dá se říct, labilní děti, protože oni nebudou schopni nijak jinač. Sčítat, odčítat, logika

není. To už dneska děcka neumí. Děcka neumí ani mluvit, komunikovat. U té televize, u toho počítače to není potřeba. Ale není tam ta zpětná vazba.“

Jana (1957): „Dnešní děcka si víc dovolí. My jsme si nedovolovali ke starším. Ale to je třeba o jedinci. Každý je jiný. Určitě se dětství posouvá jinam. Ale já si myslím, že je to dobré, že se to posouvá. Děcka jsou chytřejší, zvidavější. Možná, že my jsme se báli zeptat na nějaké věci, nebo to bylo tím režimem.

Počítač není špatná věc, ale jako každá věc, záleží, že jo.“

Věra (1959): „Naši nám věřili a taky nebylo tak divoko. Ta doba nebyla tak neklidná. Já si nepamatuju. Tak byli třeba úchyláci, ale to až potom začlo, že nakládali děcka do aut a odvezli. Nebo jakési drogy, to za nás vůbec nebylo. A gór, na té dědině, tam se každý zná. Kdežto teď potkáš polovinu cizích lidí, neznáš a taky jsou ty vztahy jiné. Už si nikdo nikoho tak nevšímá. Rodiče ráno sednou do auta a přijedou večer, kdežto bylo to tak, že polovina lidí neměla auto, žilo se víc jaksi pohromadě, se víc vykládalo, naši nám vykládali jak se žilo.

My jsme se rozhodně drželi zpátky vůči dospělým, co se řeklo, platilo a to u všech dospělých, u sousedů. Teď děcka na všechno mají odpověď. Pořád „proč já?“. Furt mají pocit, že se na ně útočí. To je můj dojem ze školy. Žádná zodpovědnost za nic. Na všechno odpověď. My jsme byli zvyklí, že učitel nás dořval, my vyposlechli, sklapli, sklopili oči a třepali se co bude doma. Kdežto teď?

Oni jsou furt ukřivdění, věčně v opozici. Málokdy se stane, že děcko řekne: „máte pravdu“. Ofrklí od 1. třídy. Samozřejmě ne všichni, ale většina.

Maminka přijde a řekne: „Pojď už domů z družiny“. Děcko na to, že ne, že si hraje a maminka na to: „Dobře, já přijdu později“. Důslednost jakoby se vytrácela, nevím.

Jsou ofrklejší, sprostější. Když my jsme řekli vole, tak to už vyznělo. Ale když se objevil kantor na chodbě, tak se to nikdo neodvážil říct. No to teď slovo vole už ani neznají. To se stupňuje a já jdu po chodbě a jim je to úplně jedno, ještě provokují. Kdysi jsem dělala kvůli tomu kravál, ale dneska já jdu po chodbě a skoro dělám, že neslyším, protože co já můžu? Oni to mají na háku.

Převrat byl zvrát. Když my jsme viděli v televizi, jak si dva dali pusy, to tam byla hvězdička a my jsme z toho byli na větví a ještě nás naši od toho odháněli. A teď? Oni

mají přístup ke všemu, nejenom to, ale že se tam mlátí, dávají si do huby, to taky nikdy nebylo.

Nejhorší je, že jim asi přijde, že to tak má být. A pokud s nima rodiče nemluví, děcka nečtou, jakýsi Foglar, to už jim nic neříká. To už zdaleka není jejich hrdina a pokud to s nima neproberou rodiče, že je to jenom film, tak já si myslím, že spousta těch kluků se v tom vidí a tak to berou. A počítačové hry? Tam se střelí, zabijí, spadne kdesi. A oni to vidí, že takový je život. Naštve tě někdo, dostane přes hubu. Oni neznají jiné řešení. Že by si povykládali, omluvili se někomu. Ne, oni hned „tumáš“ a nebo kopnou, podrazí nohy.“

Lumír (1957): „Děcka moje třeba vůbec nemají vztah k věcem. Všecko pokrčené, zničené. Jsou to bordeláři. Děcka nemají pocit takového nějakého řádu. Moje děcka měly vždycky hroznou radost, když mohli ničit hračky. To je taková ta bezprizornost, tomu já nerozumím. To, jestli se čte, nebo ne, to bylo vždycky.“

Irena (1975): „Možností mají víc, ale oni je nevyužívají, protože jestliže se to na tebe sype a nemáš to utříděno, to je jak s těma počítačema. Oni řeknou, že kolik mají giga a icq, ale udělat tabulka nebo napsat něco ve Wordu, to neumí. Nejsou schopni ty informace zpracovat a vypouštějí to, ale to je normální. Ten dětský věk se u nich vždycky projeví.

Oni zas ale starší generace měli taky informace, ale jiné. Věděli, co je mlátička, kam se co sype. Dneska mi děcka řeknou, že slepice je nelétavý pták, ale ona dřív lítala a ty děcka to viděly.“

Nikola (1984): „Možná jsou děcka více chytré, mají více podnětů všude kolem. A taky jsou drzejší, když je jich víc po hromadě. Ale to je tím, že jim to umožňují dospělí. Taky bychom takoví byli.“

Nikola (1984): „Zcela jistě jsme byli taky hajzlíci, ale furt v rámci nějaké inteligence a slušného chování. Děcka nemají úctu k nikomu a ničemu, nemají cíle, podléhají davovým psychózám a nemají vlastní názory. Můžou za to hlavně vlivy společnosti, trendů a nezájem rodičů a špatné školství.“

7. Závěr

Tato práce měla za cíl primárně postihnout změny volnočasových aktivit a hraček za posledních zhruba 60 let na příkladu obce Palkovice na Severní Moravě. Po získání rozhovorů s respondenty a po přepsání rozhovorů jsem se však rozhodla pojmout svou práci komplexněji. Volnočasové aktivity dětí jsou totiž provázané s rodinou a vrstevníky.

Dnešní děti jsou jistě jiné než bývaly a tato změna je logická. Dětství musí být přípravou na dospělost a musí tak reagovat na změnu společnosti. Ve své práci jsem ukázala proměny rodiny, školy a volnočasových aktivit a z těchto proměn pak plyne změna chování dnešních dětí.

Generace našich prarodičů byla orientovaná na rodinu, na celek. Důraz se kladl především na přežití rodiny v těžkých podmínkách a děti musely přikládat ruku k dílu. Děti měly jen málo volného času pro sebe.

V současnosti je v popředí naopak individualita. Klade se důraz na školu a volnočasové aktivity dítěte, myslí se na budoucnost. Dítě je středem rodiny.

Ve své práci ukazuji, jakými etapami vývoje muselo dítě v historii projít, aby se dostalo tam, kde je dnes.

Podle mých respondentů dnešní děti: tráví volný čas na počítači nebo u televize, nezažívají žádné dobrodružství, neumí se zabavit, neumí komunikovat, jsou zavřené doma a tráví čas o samotě, neznají přírodu, jsou agresivnější, dospělejší, informovanější, chytřejší, sprostější, nemají hranice, respekt k nikomu a ničemu, jsou sebevědomější, neučí se, mají více práv a méně povinností, jsou labilnější a mají zdravotní problémy způsobené sedavým způsobem života.

Podle mé dodatečné studie, kterou jsem provedla u samotných dětí na Základní škole v Palkovicích, je tento výčet až příliš jednostranný a pesimistický. Děti na 1. stupni baví počítače a televize, ale když je pěkně, tráví většinou čas venku, spousta dětí má doma povinnosti, jsou často samy doma, protože rodiče hodně pracují a čas s rodinou si tak užívají a tráví ho na výletech, procházkách a u společného jídla. Mají spoustu zájmových kroužků, které je baví – od oblíbených sportovních kroužků, po hudební, divadelní a přírodovědné. Kluci jezdí hrozně rádi na kole a na motorce, holky baví jezdit na koni. Jejich oblíbené hračky jsou plyšáci, starají se často o domácího mazlíčka a píšou, že by si život neuměli představit bez své rodiny a kamarádů.

Dětství se tedy mění, ale základní hodnoty zůstávají stejné. Děti jsou závislé na svých rodičích, přejí si jejich lásku a pozornost, tráví hodně času se svými kamarády, nemají rády školu a naopak mají rády volno, dobrodružství a zábavu.

8. Použitá literatura a prameny

Použitá literatura

- BLÁHA, Arnošt Inocenc. *Sociologie dětství*. 4. vyd. Brno : Komenium, 1948. 237 s.
- ČÁP, Jan, MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 655 s.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1989. 252 s.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha : ARGO, 1999. 595 s.
- HANZOVÁ, Marie, KODÝM, Miloslav. *Práva a povinnosti našich dětí*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995. 107 s.
- HAVLÍK, Radomír, KOŤA, Jaroslav. *Sociologie výchovy a školy*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 174 s.
- HAVLÍK, Radomír, KOŤA, Jaroslav. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 174 s.
- HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 206 s.
- HELUS, Zdeněk. *Soc. psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 280 s.
- HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 173 s.
- CHALOUPKA, Otakar. *Rodina a počátky dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995. 103 s.
- KASÍKOVÁ, Hana, VALIŠOVÁ, Alena. *Pedagogické otázky současnosti : učební texty pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha : ISV, 1994. 124 s.
- KOPECKÝ, Jan. *Výchova dětí včera a dnes*. [s.l.], 2007. 94 s. Diplomová práce.
- LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel. *Radostné dětství? : Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vyd. Praha : Paseka, 2006. 376 s.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník : A - O*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1996. 747 s.
- MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 335 s.
- PÁVKOVÁ, Jiřina, et al. *Pedagogika volného času : teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 229 s.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha : Portál, 2001. 322 s.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi : jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 95 s.

SMĚKAL, Vladimír, MACEK, Petr. *Utváření a vývoj osobnosti : psychické, sociální a pedagogické aspekty*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2002. 264 s.

SULLEROT, Evelyne. *Krize rodiny*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. 61 s.

ŠEĐOVÁ, Klára. *Děti a rodiče před televizí : rodinná socializace dětského televizního diváctví*. 1. vyd. Brno : Paido, 2007. 157 s.

Pohlednice z Palkovic. 2. vyd. Palkovice : Turistický oddíl mládeže Žlutý kvítek Palkovice a Turistický oddíl mládeže Modré šípy Palkovice, 2000. 254 s.

Úmluva o právním postavení dítěte

Universum : C - E. 1. vyd. Praha : Odeon, 2000. 681 s.

Vzdělávací program Obecná škola : Pojetí obecné školy. 4. vyd. Praha : Portál, 1996. 270 s.

Použité články

NODL, Martin. Dvě tváře dětství. *Dějiny a současnost*. 2006, č. 1, s. 30-33.

ŠEVELA, Vladimír. Dětství ve zlaté kleci. *Týden*. 2008, č. 15, s. 34-40.

Použité webové stránky

<http://ucitelskelisty.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=100817&CAI=2150>
<Aktivní 21.2. 2008>)

http://www.detskaprava.cz/deti/deti_a_jejich_prava_prava.htm
<Aktivní 10.3. 2008>).

http://www.detskaprava.cz/pedagog/opravech_etapy.asp
<Aktivní 28. 4. 2008>)

http://www.mvcr.cz/souteze/2006/sod/trest_ciny/1postizitelnost-deti.pdf
< Aktivní 13.4. 2008>)